

מדריך למורה

צהר לבראשית

לכיתה ב

פרקים יח-נ

* המדריך מנוסח בלשון זכר מטעמי נוחות, אך מיועד לנשים וגברים כאחד.

תוכנית לימודים לחומש בראשית

פרקים יח-ג, כיתה ב

מס' השיעורים	הפרקים	הנושאים	
5	יח	הכנסת האורחים של אברהם; בשורת הולדת הבן; ה' מגלה לאברהם על רצונו להשמיד את סדום ותפילת אברהם על אנשי סדום.	אברהם ושרה (18 שיעורים)
2	יט	הגעת המלאכים לסדום; הצלת לוט, אשתו ובנותיו; הפיכת סדום; לוט ובנותיו נמלטים מצוער.	
2	כ	אברהם עובר לגרר; לקיחת שרה לבית אבימלך והצלתה; תפילת אברהם על אבימלך, אשתו ושפחותיו.	
2	כא	לידת יצחק וגירוש ישמעאל.	
1	כא	ברית אברהם ואבימלך: "באר שבע".	
2	כב	העקדה.	
2	כג	קניית מערת המכפלה וקבורת שרה.	
3	כד	שליחות אליעזר, עבד אברהם, לחרן להביא את רבקה כאישה ליצחק.	יצחק ורבקה (16 שיעורים)
4	כה	מות אברהם וקבורתו; לידת יעקב ועשו; מכירת הבכורה.	
1	כו	אבימלך לוקח את רבקה.	
2	כו	יצחק חופר בארות בארץ גרר.	
3	כז	יעקב לוקח את ברכת יצחק מעשו.	
2	כח	חלום יעקב והנדר.	יעקב אבינו (20 שיעורים)
5	כט-ל	יעקב בורח לחרן; הנישואים ללאה, לרחל ולשפחות; לידת 11 הבנים.	
2	ל	שש השנים הנוספות בבית לבן; יעקב מתעשר מרעיית הצאן.	
3	לא	יעקב בורח מלבן; המפגש בין יעקב ללבן בהר הגלעד.	
3	לב-לג	יעקב עובר את נחל יבוק; נאבק במלאך ונפגש עם עשו.	
2	לד	מעשה דינה.	
2	לה	תשלום הנדר בבית-אל; מות רחל ולידת בנימין.	
3	לז	חלומות יוסף ומכירת יוסף.	יוסף ואחיו (35 שיעורים)
2	לח	מעשה יהודה ותמר.	
5	לט-מ	יוסף עבד במצרים, בבית פוטיפר ובבית האסורים.	
3	מא	יוסף פותר את חלומות פרעה ומתמנה למשנה למלך.	
4	מב	ירידת האחים למצרים: הם מואשמים בריגול, ושמעון נאסר.	

5	מג-מד	ירידת האחים השנייה למצרים; מעשה הגביע ונאום יהודה.	
4	מה-מו	יוסף מתגלה לאחיו; יעקב יורד למצרים ומתיישב בארץ גושן.	
2	מז	יוסף מכלכל את מצרים בשנות הרעב.	
5	מח-מט	צוואת יעקב; ברכות יעקב ליוסף ולשבטים; מות יעקב.	
3	נ	קבורת יעקב; דברי האחים ליוסף לאחר מות אביהם; מות יוסף.	
סה"כ: 85 שיעורים + 10 שיעורי חזרה וסיכום = 95 שיעורים			

מבוא והדרכה

חוברת הלימוד לחומש בראשית נכתבה כדי לסייע בידי התלמיד לחזור על החומר הנלמד בכיתה בצורה מסודרת ובהנאה. החוברת לא באה כתחליף למורה אלא היא כלי בידו לצורך חזרה והרחבה על הנושאים שנלמדו בשיעור.

בבואנו ללמד את חומש בראשית מומלץ למורה לעבור על יחידת הפסוקים שהוא מלמד בשיעור. לשם כך הבאנו בתחילת כל פרק את מבנה הפרק והנושאים הכלולים בו. מבנה זה נועד לסייע בידך, המורה, לבחור את יחידות ההוראה שתראה ללמד.

במהלך לימוד הפרק מומלץ למורה להסביר לתלמידים מילים קשות, אף לכתוב אותן על הלוח ולפרשן, כדי להעשיר את שפתם במילים וביטויים מעולם התנ"ך. אחת לכמה זמן מומלץ לבחון את התלמידים על אוצר המילים החדשות. כדי לסייע לך, המורה, לזהות את המילים הקשות ופירושן, וכדי לסייע לתלמידים במהלך החזרה על הנלמד, הבאנו בתחילת כל פרק **מילון** – פירוש מילים קשות, המסייע להבנת הטקסט המקראי.

בתחילת כל יחידה יש משימת **השלימו את הקטע הבא מהמילים שבתרמילון** או משימת **הקיפו את התשובה הנכונה**. מטרת שאלות אלו להקיף את כל היחידה ולתת לתלמידים מבט נרחב עליה. משימה זאת כדאי לתת מיד בסיום הלימוד כחזרה על היחידה הנלמדת.

בחוברת שאלות בתחומי מיומנויות מגוונים, כגון: בקיאות והתמצאות כללית, הגדרת נושאים, הבנת תוכן, ניתוח, מחשבה, אפיון דמויות והכרת פועלן ועוד.

בחוברת משולבות שאלות ברמות ידע שונות. השאלות המסומנות בפעמון הן שאלות רשות והרחבה ומיועדות לתלמידים מתקדמים.

בחוברת הפעלות ומשימות, כגון תפזורות, מבוכים, תשבצים, חידות, בנייה בשיטת "פיסול קרטון" ועוד, כדי לאפשר לתלמידים לחזור על החומר בדרך חווייתית.

לך, המורה, מומלץ לתת לתלמידים כשיעורי בית שאלות כחזרה על החומר שנלמד בכיתה. אם בחרת לא ללמד נושא מסוים או פירוש מסוים, אין צורך לתת לתלמידים לענות על השאלות הקשורות לנושא זה או לפירוש זה. כדי לא להכביד על התלמידים נוסחו השאלות לרוב בקצרה.

במהלך הלימוד יפגשו התלמידים שלוש דמויות – סבא ושני נכדיו – הלומדים גם הם בסקרנות, בשמחה ובהומור את חומש בראשית. דמויות אלו מסייעות להבנת נושאים או רעיונות מורכבים, להקניית ערכים ולהארת נקודות פרשניות נוספות.

בסוף כל נושא יש מסגרת **על קצה הלשון** – מילים וביטויים מעשירים, שמטרתם להעשיר את שפתו של התלמיד. במסגרת זו מתבצעת הקניה שיטתית של מבנה השפה דרך משפחות מילים. מומלץ למורה לעבור עם התלמידים על הביטויים, להפנות את תשומת לבם לשורש המשותף, ולהדגים אתם בכיתה שימוש מושכל במילים ובביטויים שנלמדו.

בסיום חלק מהפרקים:

משימת סדרו את המשפטים הבאים על-פי הסדר הנכון.

מטרת משימה זו לחזור בקצרה על התכנים השונים שנלמדו בפרק, ולסדר לתלמיד את הנושאים שנלמדו ביחידה.

במדריך למורה ובחוברת העבודה הובאו פירושים ומדרשים, אשר מסייעים להבין ולבאר את האירועים הנלמדים ביחידות השונות; וכן פירושים ומדרשים, שמהם ניתן ללמוד ערכים חשובים, כגון ביקור חולים, הכנסת אורחים, ערבות הדדית ועוד.

פרשת וירא

פרק יח

פסוקים	הנושא
א-ח	הכנסת האורחים של אברהם.
ט-טו	בשורת הולדת הבן.
טז-לג	תפילת אברהם על אנשי סדום.

נתחיל את הפרק בביקורו של ה' את אברהם. המורה יקרא ויסביר את פירוש רש"י, המסביר כי אברהם נמצא ביום השלישי לאחר ברית המילה וה' בא לבקרו. רש"י: "וירא אליו - לבקר את החולה. אמר רבי חמא בר חנינא: יום שלישי למילתו היה, ובא הקדוש-ברוך-הוא ושאל בשלומי". זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על חשיבות מצוות ביקור חולים. ניתן לפתח דיון בכיתה מה ראוי לעשות כאשר חבר מהכיתה חולה? להכין תורנות ביקור חולים וכד'; וכמו כן לשמוע מהתלמידים איך הם מרגישים כשבאים לבקר אותם.

בהמשך הפרק נלמד על הכנסת האורחים של אברהם. אברהם ממחר, הוא רץ אל הבקר, והוא מגיש את האוכל לאורחים. חשוב להראות לתלמידים כיצד משתף אברהם את כל המשפחה בהכנסת האורחים: שרה מכינה עוגות, והנער – ישמעאל – מכין את הבשר. כמו כן ניתן לעמוד על כך שאברהם אומר מעט – "וְאַקְחָה פֶּתַח לֶחֶם וְסַעְדוּ לְבָכֶם" – ועושה הרבה: "וַיִּמְחַר אֲבִרְהָם הָאֱלֹהָ אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר: מִהְרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קֶמַח סֵלֶת, לִישִׁי וְעֲשִׂי עֲגוֹת... וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רֶךְ וטוֹב... וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֶלֶב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהם". ניתן לבנות עם התלמידים את שולחנו של אברהם אבינו ולעשות תחרות על השולחן המפואר ביותר. ניתן גם לפתוח דיון בכיתה ביחס למצוות הכנסת אורחים: מה היא כוללת, מקום לינה, מזון ועוד; ומה היא מצריכה מהמארח: לפנות זמן, להוציא מכספו וכד'. ניתן לשאול את התלמידים איך אנו מקבלים אורחים בביתנו? ולבקש מהם לשתף בחוויות.

ניתן להרחיב בנושא הכנסת אורחים וביקור חולים ולהראות, כי למקיימים אותם יש שכר בעולם הזה ובעולם הבא; ולהביא את המדרש בילקוט שמעוני תורה פרשת קדושים רמז תריא: "אמר רבי יוחנן: שישה דברים אדם עושה אותם אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, ואלו הן: הכנסת אורחים וביקור חולים והשכמת בית המדרש ועיון תפילה והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חברו לכף זכות".

נמשיך בבשורה שמבשרים המלאכים לאברהם על הולדת בנו ועל צחוקה של שרה. כדאי להסביר לתלמידים מדוע גוער הקב"ה בשרה על צחוקה ושואל את אברהם "למה זה צחקה שָׂרָה?" – ואילו על צחוקו של אברהם בפרק יז פסוק יז הוא לא גער – ניתן להביא את הרעיון המופיע ברש"י לפרק יז פסוק יז: "למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה. וזהו שהקפיד הקדוש-ברוך-הוא על שרה ולא הקפיד על אברהם" הבעיה היתה ששרה לא האמינה שבגילה היא עדיין יכולה ללדת.

בהמשך נלמד כי ה' מגלה לאברהם על רצונו להעניש את אנשי סדום בגלל חטאיהם. ניתן לשאול את התלמידים: לשם מה משתף ה' את אברהם בהחלטתו להשמיד את סדום? להסביר לתלמידים על-פי פירושו של רש"י: "לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו, אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמשה כרכין הללו שלו הן... קראתי אותו אברהם, אב המון גוים, ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי?" – ה' נתן את כל הארץ לאברהם וכן מינה אותו להיות "אב המון גוים", ולכן הוא מגלה לו מה הוא עומד לעשות בארץ השייכת לו ובאנשים שתחת חסותו. ניתן להסביר שה' מצפה מאברהם שיתפלל על אנשי סדום, ואולי כך הם יינצלו. חשוב לדבר עם התלמידים ולברר מה הם יודעים על חטאיהם של אנשי סדום ולדון מה לא בסדר בהתנהגותם? לראות שהם פוגעים באורחים ולא מאפשרים לאף אחד מתושבי העיר לסייע לאורחים. חשוב לברר עם התלמידים מהי הדרך הראויה להתנהג. בנוסף נלמד על דבקותו של אברהם ועל הוויכוח הארוך שהיה לו עם ה' בניסיון להציל את תושבי סדום למרות היותם חוטאים. חשוב להדגיש לתלמידים כי אנשי סדום נוהגים בדיוק ההפך מדרכו של אברהם – ובכל זאת הוא מתפלל בעדם ומנסה להצילם. זה המקום להדגיש כי גם אם אנו חלוקים על מישהו, אין זה אומר שאי-אפשר לדאוג לו ולסייע לו.

פרק יט

פסוקים	הנושא
א-טז	המלאכים מגיעים ללוט.
יז-כט	הצלת לוט וחורבן סדום.
ל-לח	לוט ובנותיו נמלטים מצוער.

בפרק נלמד על הגעת המלאכים לסדום. חשוב לדבר עם התלמידים על הכנסת האורחים של לוט: למרות היותו בעיר שתושביה אינם מכניסי אורחים, הוא ממשיך לקיים את מצוות הכנסת אורחים שספג בביתו של אברהם. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על המושג "גירסא דינקותא" – הדברים שלמדתי בילדותי – וחשיבותו; וכן על חשיבות הדבקות בצדיק ובאנשים טובים שמהם ניתן ללמוד.

בהמשך נלמד על רשעותם של אנשי סדום, שכולם, ללא יוצא מהכלל – "מִנֶּעַר יַעֲדוּ זֶקֶן כָּל הָעָם מִקֶּצֶה" – רצו לפגוע באורחים שבאו לסדום. חשוב להדגיש לתלמידים שזו גם הסיבה להשמדתה של סדום, כי במצב זה כבר לא ניתן היה לתקן.

ניתן להרחיב על רשעתם של אנשי סדום מהמדרש הבא וממקורות נוספים:

מדרש אגדה בראשית פרשת וירא פרק יח: "ומהו מעשיהם של אנשי סדום? כשהיה אורח עובר עליהם, היה כל אחד ואחד נותן זהוב [מטבע זהב], אבל פת לא היו נותנים לו, והיה מת ברעב. לאחר שהיה [העני] מת, היה כל אחד ואחד נוטל [לוקח] זהב שלו.

וכשהיה אדם מוליך לשם פירות [למכור] או מיני קטניות למכור, היה כל אחד ואחד נוטל אחד מן הפירות, והיה אומר לבעל הפירות: 'אני לא נטלתי אלא פרי אחד'. וכך היו עושין לו עד שהיו נוטלין [לוקחים] כל מה שהביא בידו".

כן צריך להדגיש כי הצלת לוט, אשתו ובנותיו היתה בזכותו של אברהם – ולא בזכות מעשיהם, כפי שנאמר: "וַיְהִי בִשְׁחַת אֱלֹקִים אֶת עֲרֵי הַכֶּכֶר, וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת אַבְרָהָם, וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתְּנוּךְ הַהֶפְכָּה".

בהמשך הפרק נלמד על אשת לוט ועל כך שלא הקשיבה לדברי המלאך שאמר: "הִמְלִיט עָלַי נִפְשִׁי, אֵל תִּבְיט אַחֲרַי, וְאֵל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכֶּכֶר, הִהְרָה הִמְלִיט פֶּן תִּסְפָּה". ניתן לעורר את השאלה: מדוע נאסר על לוט להביט לאחור? ולאסוף תשובות שונות מהתלמידים, כגון: כדי שלא יתעכב או כדי שלא יראה בצרת שכניו וירצה להישאר בעיר ולסייע להם וכדומה.

נלמד שאשת לוט הפכה לנציב מלח. ניתן לפתוח דיון בכיתה: למה היא הסתובבה? ומה הסיבה לכך שהפכה לנציב מלח דווקא? נלמד על הפירושים המסבירים זאת כעונש על חטאה: היא לא רצתה שהאורחים יקבלו אוכל טעים, כפירוש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת וירא פרק יט – "אשתו של לוט אפילו מלח לא הביאה לפניהם, ולפיכך נהייתה נציב מלח"; או שהלכה לבקש משכניה מלח כדי שיבינו כי יש בביתם אורחים – בראשית רבה פרשת וירא פרשה נא: "באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: תנו לי מלח שיש לנו אורחים, והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר, על כן ותהי נציב מלח".

נסיים את הפרק בהולדת מואב ובן עמי – אבות האומה של העמים מואב ועמון.

פרק כ

פסוקים	הנושא
א-יח	אברהם ומלך גרר.

בפרק נלמד על הגעתו של אברהם לגרר. חשוב לברר עם התלמידים מהי הסיבה למעבר אברהם מאלוני ממרא לגרר. נראה לאור פירושו של רש"י: "ויסע משם אברהם - כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם". לאחר חורבן סדום ועמורה חדלו אנשים לעבור בדרכים, ואברהם, שרצה להמשיך ולקיים את מצוות הכנסת אורחים, עבר לגרר – מקום שבו מצויים אנשים.

אברהם מגיע לגרר, אך חושש ש"אין יראת אלקים במקום הזה". הוא חושש שייקחו את שרה ויהרגו אותו, ולכן הוא מבקש משרה לומר שהיא אחותו. חשוב להסביר לתלמידים את המושג "אין יראת אלקים" ולפשט לתלמידים את דברי רש"י לפסוק יא, ד"ה "רק אין יראת אלקים": "אכסנאי שבא לעיר, על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו: אשתך היא או אחותך היא?" כלומר אברהם מבין כי אין יראת אלוקים במקום מפני שאנשי המקום לא שאלו אותו אם יש לו מזון ומשקה, אלא התעניינו אם שרה היא אשתו או אחותו. ניתן גם לנסות ולתת דוגמאות נוספות המעידות על יראת אלוקים, כגון דאגה היכן ילון, שמירה על כבודו ורכושו של אברהם וכד'. בסוף הפרק חשוב לחזור ולדון עם התלמידים: האם יש יראת אלוקים או אין יראת אלוקים בגרר? ולנמק את דעתם.

לאחר שהקב"ה מתגלה לאבימלך, הוא משיב את שרה לאברהם. הוא נותן לאברהם "צאן ובקר ועבדים ושפחות", ובנוסף מזמין אותו להישאר ולגור בגרר: "ויאמר אבימלך: הנה ארצי לפניך, בטוב בעיניך שב". ניתן להשוות לסיפור של לקיחת שרה לבית פרעה, ולראות כי פרעה מסלק את אברהם ממצרים לאחר שנודע לו כי שרה אשתו, ואילו אבימלך מזמינו להישאר: "ויאמר אבימלך: הנה ארצי לפניך, בטוב בעיניך שב".

חשוב להראות לתלמידים את גדולתו של אברהם: הוא אינו כועס על אבימלך, ואפילו מתפלל בעדו, וכך נרפאים אבימלך, אשתו ושפחותיו. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על כוחה של התפילה ולבקש מהם לספר או לכתוב על תפילות שלהם שנענו. זו גם ההזדמנות להזכיר לתלמידים את מאמר חז"ל: "כל המתפלל על חברו נענה תחילה". חשוב להדגיש להם כי אין הקב"ה חייב להיענות לתפילותינו, אבל גם תפילות שלא נענו לא היו לחינם.

פרק כא

פסוקים	הנושא
א-ז	הולדת יצחק.
ח-יג	המסיבה ביום היגמל את יצחק.
יד-כא	גירוש הגר וישמעאל.
כב-לד	כריתת הברית בין אברהם לאבימלך.

בפרק נלמד על הולדת יצחק בדיוק במועד, כפי שהבטיח ה' לאברהם: "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים: אֲבֹל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֵלֶד לְךָ בֶּן, וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק, וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְיִרְעוֹ אַחֲרָיו". חשוב להפנות את תשומת לב התלמידים לנושא קיום הבטחות ועד כמה חשוב לעמוד בהתחייבויות. חז"ל על דברי שרה – "יצחק עשה לי אלקים" – מסבירים כי ביום שנפקדה שרה היתה שמחה גדולה בעולם, מכיוון שעקרות נוספות נפקדו, וכן חולים נרפאו, ונענו תפילות רבות.

בהמשך נלמד על המסיבה שערך אברהם ביום היגמל את יצחק. במסיבה רואה את בן הגר המצרית מצחק. חשוב מאוד להבהיר לתלמידים את משמעות המילה **מצחק** – צוחק, לועג. מומלץ לפרש על-פי הפשט כפי שמפרש רמב"ן: "וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול" (אף שיש על כך פירושים נוספים, כפי שמביא רש"י בפירושו – שעשה עבודה זרה, שפיקות דמים או גילוי עריות). חשוב להסביר לתלמידים את חששה של שרה "כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק": ישמעאל, בן השפחה, מנסה לתפוס את מקומו של בנה יצחק כממשיכו של אברהם, ולכן היא מבקשת מאברהם שיגרש את הגר וישמעאל. כמו כן חשוב להדגיש לתלמידים שה' מסכים עם שרה, ולכן אומר לאברהם: "אֵל יִרְעָ בְּעֵינֶיךָ עַל הַנֶּעַר וְעַל אִמּוֹתָיו, כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שָׁמַע בְּקוֹלָהּ, כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע".

בהמשך נלמד שאברהם עושה את דבר ה' ומשלח את הגר וישמעאל. נלך לאורו של רשב"ם, המפרש כי הוא נותן להגר לחם ומים שיספיקו לה לדרך, אך היא תועה בדרך, והמים נגמרים. הגר משליכה את ישמעאל תחת אחד השיחים ומתרחקת. ה' שומע את קולו של ישמעאל ומצילו. הוא פותח את עיניה של הגר, והיא רואה באר מים, וממנה היא לוקחת מים להשקות את ישמעאל. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על נושא התפילה ולהראות לתלמידים, כי אדם הזקוק לדבר-מה, חשוב שיתפלל לה' ויבקש את בקשתו באופן ישיר,

כפי שאכן נענה ה' לקול תפילתו של ישמעאל – ולא לקול בכיה של הגר - "כִּי שָׁמַע אֱלֹקִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר", מכיוון שתפילת אדם על עצמו מתקבלת מהר יותר מאשר תפילת אחרים עליו. בסיום הפרק נלמד על הברית שכרת אברהם עם אבימלך, לאחר שגזלו עבדי אבימלך את באר המים של אברהם. חשוב ללמד את התלמידים מהי באר – שהמים שבה הם מי תהום, ומה ההבדל בינה לבין בור מים – שהמים בתוכו הם כתוצאה מאיסוף מי גשמים.

בסוף הפרק נמשיך ונעסוק בנושא הכנסת האורחים של אברהם. בהסבר הפסוק "וַיֵּטַע אֲשֶׁל בְּבֵאֵר שְׂבַע וַיִּקְרָא שְׁם בְּיָם ה' אֵל עוֹלָם" חשוב להרחיב ולהביא את שני ההסברים: 1. שמדובר על עץ אשל המספק צל במדבר; 2. מלון המספק אש"ל – אכילה, שתייה ולוויה (הגנה). כמטלת סיכום ניתן לתת לתלמידים לכתוב מכתב תודה לה', לאחר שהתארחו באוהל אברהם וסעדו את לבם מהמטעמים שהכין להם.

פרק כב

פסוקים	הנושא
א-יט	פרשת העקדה.
כ-כד	משפחת נחור והולדת רבקה.

בפרק נלמד על פרשת העקדה.

נפתח בשאלה: מדוע צריך ה' לנסות את אברהם? ניתן להפנות את השאלה לתלמידים ולכתוב את תשובותיהם על הלוח. נראה כי יש לכך סיבות רבות, אך אנו נשים את הדגש בשתי סיבות מרכזיות: 1. לתת שכר לאברהם, המקיים את דבר ה'; 2. כדי להראות לכולם שאברהם מוכן לעשות כל מה שיבקש ממנו ה'.

בביאור פרשת העקדה כדאי להסביר לתלמידים את פירוש המילה **עקדה**: קשירת הידיים והרגליים. נלך לאורו של רש"י, המסביר כי הציווי היה רק לעקוד את יצחק ולהעלותו על גבי המזבח – ולא מעבר לכך. חשוב להסביר לתלמידים מדוע לא אומר לו הקב"ה לקחת את יצחק, אלא: **"קח נא את בנך, את יחידך, אשר אהבת, את יצחק"**. נלך לאור פירושו של רש"י – שהקב"ה לא רצה להבהילו אלא להודיע לו לאט-לאט, שלב אחר שלב; או כדי לתת לו שכר על כל דיבור ודיבור, דהיינו שכר על שהיה מוכן להעלות לעולה את בנו, שכר על כך שהיה מוכן להעלות לעולה את יחידו, וכך הלאה.

בהמשך נדבר על זריזותו של אברהם בקיום המצווה. עם התלמידים נוהה בפסוקים כי אברהם קם השכם בבוקר, חובש בעצמו את החמור, ולא מחכה שנערי יעשו זאת. כאן המקום לפתוח דיון בכיתה על נושא הזריזות בקיום המצוות, ולבקש מהתלמידים שיתנו דוגמאות מחייהם כיצד הם מקיימים מצוות בזריזות ושמחה.

לאחר שאברהם קיים את דבר ה', קורא אליו מלאך ה' ואומר לו: **"פי עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יֵרָא אֱלֹקִים אֵתָהּ, וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי"**. אברהם נושא את עינו ורואה איל נאחו בסבך בקרניו, ומקריב אותו לעולה. זו ההזדמנות להזכיר לתלמידים כי בראש השנה אנו תוקעים בשופר, העשוי מקרן של איל, כדי לבקש מה' שבזכות מסירותו של אברהם לעשות את רצון ה', אנו מבקשים כי הוא יסלח לנו – בניו.

נוהה עם התלמידים את השכר שמקבל אברהם: זרעו ירבה כחול הים וככוכבי השמים. ניתן להמחיש ברכה זו על-ידי הבאת מעט חול לכיתה ולבקש ממתנדבים לנסות ולספור את גרגריו.

נסיים ברשימת התולדות של תרח. חשוב להדגיש לתלמידים, כי על פי רש"י מטרת הרשימה היא ללמדנו על הולדת רבקה, העתידה להתחתן עם יצחק בן אברהם.

פרשת חיי שרה

פרק כג

פסוקים	הנושא
א-ט	מות שרה ורצונו של אברהם לקנות חלקת קבר.
י-כ	קניית השדה ומערת המכפלה מעפרון החתי.

בפרק נלמד על מות שרה וקניית מערת המכפלה כחלקת קבר.

חשוב להדגיש לתלמידים כי לחברון שם נוסף – קרית ארבע, ולהסביר לתלמידים על-פי פירוש רש"י לפסוק ב את הסיבות לשם זה: 1. "על שם ארבע ענקים שהיו שם: אחימן, ששי ותלמי ואביהם". 2. "על שם ארבעה זוגות שנקברו שם, איש ואשתו: אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה".

נראה כי אברהם מבקש מבני חת לקנות חלקת קבר לשרה. ניתן להביא בפני התלמידים את המדרשים המסבירים את הסיבה לכך, שאברהם רצה דווקא את מערת המכפלה כאחוזת קבר לשרה. ניתן להביא בפני התלמידים את המדרש שכל טוב בראשית פרשת חיי שרה פרק כג: "נתעסק אדם הראשון וחצב לו מערת המכפלה... ונקבר שם הוא וחווה, ולפיכך נתעסק אברהם אבינו לקנותה לקבורה". חשוב לברר עם התלמידים: מדוע מעוניין אברהם לקנות את המערה – ולא רוצה לקבל אותה במתנה? ולהסביר כי חפץ שאנו קונים שייך לנו, ואיש אינו יכול לערער על הקניין. בנוסף, דבר חשוב אנו מוכנים לקנות בכסף, וכך אנו מראים על חשיבותו.

ניתן לנסות ולברר עם התלמידים כיצד, לפי דעתם, מרגיש אברהם, שהובטחה לו כל הארץ – אבל אפילו חלקת אדמה לקבורת שרה הוא צריך לבקש לקנות מבני חת, ולהדגיש בפני התלמידים את עוצמת הניסיון שבו עומד אברהם.

נזהה עם התלמידים את מעמדו הרם של אברהם בעיני בני חת: "נְשִׂיא אֱלֹקִים אַתָּה בְּתוֹכָנוּ".

חשוב להראות לתלמידים את דרך התנהלותו של עפרון: באוזני בני חת הוא מוכן לתת לאברהם את המערה והשדה חנם – "השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתד" אך בדו-שיח ביניהם הוא דורש ארבע מאות שקל כסף: "אךך ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא?". וכפי שאמרו חז"ל: עפרון אומר הרבה – ועושה מעט, ואילו אברהם אומר מעט – ועושה הרבה, כפי שראינו גם בזמן הגעת המלאכים לאוהלו: הוא הציע להם רק פת לחם – אך ערך להם שולחן מלא כל טוב.

חשוב להראות ולהמחיש לתלמידים כיצד נראה היום המבנה שמעל מערת המכפלה.

פרק כד

פסוקים	הנושא
א-ט	אברהם שולח את אליעזר עבדו לחפש אישה ליצחק.
י-כז	פגישת עבד אברהם עם רבקה ליד הבאר.
כח-סא	עבד אברהם בבית רבקה.
סב-סז	פגישת יצחק ורבקה.

בפרק נלמד על שליחותו של אליעזר, עבד אברהם, לצאת לחפש אישה ליצחק. נדבר עם התלמידים על כך שאברהם לא מוכן שיצחק בנו יישא אישה מבנות הכנענים. חשוב להסביר לתלמידים שהסיבה לכך היא כי הכנענים מושחתים במידותיהם, ודוגמה להשחתה מוסרית זאת נמצאת כבר אצל אבי האומה הכנענית, כנען: בגלל מעשיו קולל על-ידי סבו, נח: "אָרוֹר כְּנָעַן".

כמו כן נראה כי אברהם מסרב לאפשר ליצחק לצאת מהארץ – אפילו לא לצורך חתונה. זה המקום לדבר עם התלמידים על חשיבות הארץ וקדושתה. ניתן לפתוח דיון בכיתה ביחס למשמעות קדושת הארץ – קיום מצוות התלויות בארץ כגון הפרשת תרומות ומעשרות, ביכורים ועוד; משמעות העלייה לארץ, הרצון להיקבר בארץ, עונש הגלות מהארץ כאשר עם ישראל חוטא בארץ, ועוד.

בהמשך הפרק נלמד על הגעתו של אליעזר לאור כשדים ותפילתו לה' שיסייע לו למצוא אישה ראויה ליצחק. נזהה עם התלמידים את התכונות שמחפש אליעזר בכלה המיועדת – אישה טובת לב וגומלת חסדים; אך חשוב להדגיש לתלמידים כי אליעזר אומנם מחפש אישה טובת לב וגומלת חסדים המתאימה לבית אברהם, אך אין זה מספיק: היא גם חייבת להיות ממשפחתו של אברהם. לכן לא מספיקה הבחינה של רבקה כגומלת חסדים, המוכנה להשקות אותו ואת גמליו, אלא יש צורך לבדוק מי משפחתה, ולכן שואל אותה אליעזר: "בֵּית מִי אַתָּה?"

כשאליעזר מגיע לביתה של רבקה, הוא דואג קודם לגמלים, ולאחר מכן לאנשים שאתו. ניתן להרחיב גם בנושא ההלכתי כפי שנפסק בהלכה: חובתנו לדאוג בראש ובראשונה למזונותיו של מי שלא מסוגל לדאוג לעצמו, דהיינו בעלי-החיים, ורק לאחר מכן לבני האדם, כפי שנכתב בגמרא, מסכת ברכות דף מ עמוד א: "אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: "וַיִּנְתְּנִי עֹשֶׁב בְּשִׂדֵּךְ לְבִהֶמְתְּךָ, וְהִדֵּר [ולאחר מכן] וְאָכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ".

בהמשך נראה כי לבן ובתואל אומרים: "מֶה יֵצֵא הַדָּבָר, לֹא נוּכַל דִּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב. הִנֵּה רַבֶּקָה לְפָנֶיךָ, קַח וְלֵךְ, וְהָיָה אִשָּׁה לְבֶן אֲדֹנֶיךָ כְּאֲשֶׁר דִּבַּר ה'"; אך בהמשך שואלים את רבקה אם היא רוצה ללכת עם האיש. נסביר לתלמידים שמטרת שאלה זו היא להראות כי היה זה רצונה החופשי של רבקה להיות אשתו של יצחק, ולא הכרח.

הפרק מסתיים במפגש בין יצחק לרבקה. תחילה נזהה עם התלמידים כי יצחק יוצא לשוח בשדה. נזהה את המילה **לשוח** כפי שהיא נלמדת בפי חז"ל – מלשון שיחה. זו ההזדמנות להזכיר כי האבות – הם שתיקנו את התפילות: אברהם תיקן את תפילת שחרית, יצחק – את תפילת המנחה, ויעקב – את תפילת ערבית. כמו כן חשוב לדבר עם התלמידים על נושא התפילה: התפילה כשיחה עם הקב"ה, ובה אפשר לבקש ממנו בקשות ולהודות לו על הטוב שגמל עמנו; ולהסביר מדוע קבעו אנשי כנסת הגדולה את נוסח התפילה ואנו מתפללים בנוסח קבוע – ולא מסתפקים בתפילה היוצאת מהלב – כדי שמי שלא יודע להתפלל כראוי יוכל להתפלל. אפשר לשאול עם התלמידים על מה, לפי דעתם, התפלל יצחק? ולאפשר להם לכתוב תפילה או בקשה פרטית.

נסיים את הפרק בנישואי יצחק ורבקה, ונזכיר את המדרש: לאחר כניסתה של רבקה אל אוהל שרה חזרו הנר הדולק, הברכה בעיסה והענן לעמוד בפתח האוהל; ונראה כי רבקה ממשיכה את דרכה של שרה אמנו.

פרק כה (פסוקים א-יח)

פסוקים	הנושא
א-יא	מות אברהם.
יב-יח	תולדות ישמעאל.

נתחיל בלימוד נישואיו של אברהם לקטורה, ועל-פי רש"י נזהה את קטורה כהגר: לאחר מות שרה חזר אברהם ולקחה. נעמוד עם התלמידים על משמעות המילה **קטורה**. חשוב להסביר להם מהי קטורת – תערובת של בשמים המפיצים ריח טוב, וכך להבין את הביטוי: "שנאים מעשיה כקטרת".

בהמשך נזכיר את פטירתו של אברהם אבינו וקבורתו במערת המכפלה על-ידי יצחק וישמעאל. ניתן לדון עם התלמידים: מדוע נזכר יצחק הצעיר לפני ישמעאל הבכור? ולהסביר על-פי רש"י: פה רמוזה חזרתו בתשובה של ישמעאל. הוא קיבל כי יצחק הוא הבן הממשיך. לכן גם מוזכר שאברהם מת בשיבה טובה – כי ישמעאל עשה תשובה.

בהמשך נלמד על תולדות ישמעאל. נזהה כי גם לישמעאל יש שנים-עשר בנים.

פרשת תולדות

פרק כה (פסוקים יט-לד)

פסוקים	הנושא
יט-כו	לידת עשו ויעקב.
כז-לד	עשו מבזה את הבכורה ומוכר אותה ליעקב.

בפרק נלמד על הולדת עשו ויעקב. חשוב לפתוח בזיהוי עשרים שנות העקרות של רבקה. יצחק ורבקה פונים אל ה' בתפילה ובבקשה לילדים. זו ההזדמנות לדבר עם התלמידים על כוחה של תפילה. ניתן לבקש מהתלמידים לספר על תפילה מיוחדת שהם התפללו, וה' נענה לתפילתם.

חשוב לשים לב שיצחק מתפלל "לְנֶכַח אֶשְׁתּוֹ", כלומר הוא מתפלל שיהיו לו ילדים ממנה, כפי שמפרש רד"ק: "ויעתר יצחק – הרבה בתפלה על אשתו שתלד לפי שהיה אוהב אותה אהבה יתירה כמו שפירשנו, ומאהבתה לא רצה לקחת אשה אחרת עליה ולא אחת מנערותיה, לפיכך הרבה מאד בתפלה עד שנעתר לו האל". ניתן להסביר על-פי פירוש רשב"ם – כי יצחק מתפלל לנכח=בשביל אשתו; וכן ניתן להביא גם את הביטוי: "לְנֶכַח אֶשְׁתּוֹ" כפירוש רש"י – שיצחק ורבקה עומדים שניהם זה כנגד זה ומתפללים אל ה'.

ניתן להרחיב גם בנושא החזרה על כך שרבקה היא "בֵּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֶרֶם, אָחוֹת לְבִן הָאֲרָמִי", ולהביא את פירוש רש"י: גם מי שמגיע ממקום רשע וממשפחה, שיש בה דברים לא טובים, יכול להתקדם ולהיות צדיק כרבקה.

בזמן ההיריון מתרוצצים הבנים בקרבה, ולכן הולכת רבקה לדרוש את ה'. ניתן להרחיב ולהביא את המדרש שמביא רש"י, כדי להסביר את הדאגה שגורמת לרבקה ללכת לדרוש את ה': "כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר, יעקב רץ ומפרכס לצאת; עוברת על פתחי עבודה זרה, עשו מפרכס לצאת". התשובה שמקבלת רבקה היא: "שְׁנֵי גִוִּים בְּבֶטֶן, וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶד יִפְרְדוּ, וְלֹאִם מְלֹאִם יֵאָמֵן, וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר", כלומר: בבטנה תאומים, ומכל אחד מהם ייצא עם, והם ייאבקו זה בזה, אך הבכור יהיה משועבד לצעיר. זו ההזדמנות ללמד את התלמידים על חשיבות הפנייה למורה, לרב או לצדיק כדי לברר וללבן נושאים חשובים.

בהמשך נלמד על הולדת הבנים ונתעכב על השמות הניתנים להם. נזהה כי עשו קיבל את שמו כי נולד עשוי, או כי היה שעיר כעשב; ואילו יעקב קיבל את שמו בעקבות אחיזתו בעקב עשו אחיו.

בהמשך נראה את הכיוונים השונים שאליהם התפתחו עשו ויעקב: "עֲשׂוֹ אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שָׂדֶה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים". חשוב להביא בפני התלמידים את הסבר הביטוי "יֹשֵׁב אֲהָלִים" במשמעות של רועה צאן - "יֹשֵׁב אֲהָל וּמִקְנֶה", וכן במשמעות של תלמיד חכם, היושב באוהלה של תורה ולומד. נלמד עם התלמידים כי יצחק אוהב את עשו. "וַיֹּאֲהֲב יִצְחָק אֶת עֲשׂוֹ כִּי צִיד בְּפִיו". נלך לאור חז"ל שהסבירו, שיצחק אוהב את עשו כי הוא מקיים מצוות כיבוד הורים ומביא לו לאכול מהציד שהוא צד; או כפירוש רש"י - שעשו צד את אביו בפיו, דהיינו מרמה את יצחק אביו ומראה את עצמו כאילו הוא צדיק אף על פי שאינו, ושואל את אביו כיצד לעשר מלח ותבן, שאלו דברים שאין צורך לעשרן - הכול כדי שיצחק יחשוב שהוא צדיק.

חשוב להדגיש בפני התלמידים כי אהבה זו לא היתה על חשבון יעקב; וכפי שמסביר רד"ק: "וַיֹּאֲהֲב יִצְחָק אֶת עֲשׂוֹ - אין צריך לומר כי [את] יעקב היה אוהב, כי יותר היה אוהב יעקב מעשו". כלומר ברור כי יצחק אהב גם את יעקב.

בהמשך נלמד על מכירת הבכורה. חשוב להבהיר לילדים את מהות הבכורה: לבן הבכור היה מעמד מיוחד, מפני שהוא ריכז את כל המשפחה סביבו, והאחים הצעירים היו חייבים להתייחס אליו בכבוד. הבכורים - הם הדואגים למשפחה, והם גם אלו שהיו אמורים לעבוד את ה', אך גם יש להם חובות. נלמד עם התלמידים את הפסוקים המתארים את עשו, ונזהה כי עשו מזלזל בבכורה ונוהג בצורה לא מכובדת, כאשר הוא מבקש מיעקב "הֲלֹעֵיטִנִּי נָא" - שפוך לפי, מבלי שאתאמץ. אין הוא שם לב כי מדובר על סעודת הבראה לאביו על מות אברהם זקנו.

וכפי שמרחיב מלבי"ם על דמותו של עשו באירוע זה: "נזיד" - שהנזיד למאכל בני הבית נזד יעקב וזה [הכנת הנזיד], היה מוטל על עשו, ולא רצה להתעסק בה כי היה איש שדה. ובפרט לחז"ל, שהיה סעודת הבראה על מות אברהם והוא [עשו] לא חש להתאבל על מות זקנו [אברהם].

ובא מן השדה עייף מן הרצח והשוד, ואיך יהיה הוא הקדוש או המפרנס את הבית?... התגברות כח תאוותו שלא נח מדרכו, רק ציוה שילעיטנו, ובולמוס רעבתנותו היה גדול כל כך עד שלא שם לב להכיר המאכל, רק קראו על שם צבעו שהוא אדום.

'האדום-אדום' – הלעט את האדום הזה שכוון על עצמו שהוא אדום ואוהב דם ורצח וכל מראה אדומה. מן המאכל האדום הזה שנאות אל טבעי, ובזה מבואר איך התפאר במה שהוא אדום ושופך דם. הוא עצמו קרא את עצמו אדום, להתפאר שהוא שופך דם".

לכן רוצה יעקב לקנות ממנו את הבכורה. חשוב להדגיש לתלמידים כי יעקב לא ניצל את מצבו של עשו כדי לקחת ממנו את הבכורה – שהרי לא כתוב שעשו היה רעב, אלא עייף. הוא מציע לעשו לקנות ממנו את הבכורה תמורת נזיד עדשים, ואכן עשו שמח על ההזדמנות. ניתן להרחיב עם התלמידים: מדוע לא רצה עשו את הבכורה? על-פי אבן עזרא: הוא צייד ועלול למות, וכך לא ייהנה מירושה כפולה; על-פי רש"י: בעבודת ה' הוא עלול למות.

כסיכום לפרק ניתן להכין עם התלמידים בכיתה נזיד עדשים, או לבקש מהתלמידים להביא מתכונים של נזיד עדשים.

פרק כו

פסוקים	הנושא
א-ה	הרעב בארץ בתקופת יצחק; הציווי להישאר בארץ; וההבטחה לזרע ולארץ.
ו-טז	יצחק בגרר.
יז-כב	יצחק חופר בארות בנחל גרר.
כג-לג	התגלות ה' ליצחק וכריתת הברית עם אבימלך.
לד-לה	נישואי עשו.

נפתח את הפרק בסיפור הרעב שהיה בארץ. יצחק הולך לארץ פלשתים, לגרר, אך הקב"ה אוסר עליו לצאת מהארץ. חשוב להראות לתלמידים שיצחק הולך דרומה, לכיוון מצרים. ניתן להביא לתלמידים את המדרש, שבו אומר הקב"ה ליצחק: "לך אני מנעתי לירד למצרים, לפי שאתה עולה תמימה, לכך אין רצוני שתצא אתה חוצה לארץ"; ולהסביר שמפאת קדושתו של יצחק נאסר עליו לצאת מהארץ.

נזהה עם התלמידים את הברכות שמקבל יצחק מה': הברכה על קבלת הארץ והברכה לריבוי הצאצאים.

חשוב להראות לתלמידים את מקומן הגיאוגרפי של מצרים, העיר גרר וארץ פלשתים. בארצות אלה ייתקלו התלמידים פעמים רבות. ניתן להיעזר במפה שבחוברת או להביא לכיתה מפה וכך לאתר את מקומה של העיר גרר.

בהמשך נלמד על הגעת יצחק לגרר. יצחק מצליח מאוד בגרר, הפלשתים מקנאים בו ומסלקים אותו. זו ההזדמנות לדבר עם התלמידים על קנאה ועל תוצאותיה השליליות. ניתן לפתוח דיון בנושא, להתייחס לביטוי "קנאת סופרים תרבה חוכמה" (תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף כא, עמוד א) – קנאה בין אנשים חכמים, המביאה לידי לימוד מחכים נוסף כדי ללבן את הדברים – ולנסות לזהות עם התלמידים ולהביא דוגמאות מתי קנאה היא חיובית, ומתי היא שלילית.

נלמד על חפירת הבארות של יצחק. חשוב להסביר לתלמידים כי באר מים היא חפירה, שמטרתה להגיע למי התהום כדי לקבל אספקת מים סדירה – בשונה מבור המים, שהוא חפירה שמטרתה איסוף מי גשמים. נסביר את השמות של הבארות בהקשר לאירוע שבו הן נזכרו: עֶשֶׂק – כִּי הִתְעַשְׂקוּ עָמוּ; שְׁטָנָה – לשטן הם לנו, כי בכל אשר אנחנו חופרים הם מריבים עמנו (על-פי פירוש רד"ק); רְחֻבוֹת – הרחיב ה' לָנוּ ופָּרִינוּ בָּאָרֶץ.

נראה כי רועי גרר השתלטו על הבארות שחפר יצחק, אך במקום להתעמת אתם הוא בחר להתרחק ולחפור בארות חדשות. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הדרכים להימנע מעימותים, ולהסביר כיצד עליהם לנהוג בזמן מחלוקת ומריבה עם חבר.

נלמד על מעבר יצחק לבאר שבע וכריתת הברית עם אבימלך.

נסיים בנישואי עֲשׂו לנשים חתיות, - וננסה לברר את התלמידים מדוע הצער, שהיה להוריו מהן, היה כה כבד.

פרק כז

פסוקים	הנושא
א-ד	יצחק רוצה לברך את עשו לפני מותו.
ה-יז	תוכניתה של רבקה.
יח-כט	יעקב-מקבל את הברכות מיצחק.
ל-מ	עשו מגיע ליצחק לקבל את ברכתו, ומגלה שיעקב זכה בברכה.
מא-מו	רבקה מצילה את יעקב מפני עשו שרוצה להורגו.

נתחיל את הפרק בזיהוי מצבו של יצחק: "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיז עֵינָיו מֵרֵאֶת". נסביר את הביטוי "וַתִּכְהֶיז עֵינָיו מֵרֵאֶת" – נחלשה ראייתו. ננסה לברר עם התלמידים: מדוע נחלשה ראייתו? נראה כי דבר זה יכול לקרות עקב גילו – "כִּי זָקֵן יִצְחָק", או מסיבות נוספות כפי שהביא רש"י בפירושו: 1. "כדי שיטול יעקב את הברכות"; 2. "כשנעקד על גבי המזבח והיה אביו רוצה לשחטו, באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו, לפיכך כהו עיניו"; 3. "בעשן של אלו" – דהיינו עשן הקרבת הקורבנות לעבודה זרה שהקריבו נשותיו של עשו.

יצחק רוצה לברך את עשו לפני מותו. ננסה לזהות עם התלמידים: באיזו ברכה רוצה יצחק לברך את עשו? נזהה עם התלמידים כי לא מדובר בברכת הזרע והארץ, שקיבל יצחק מאברהם ושבהמשך יעביר ליעקב, אלא ברכה על השפע הגשמי. חשוב לזהות עם התלמידים כי יצחק מנסה לקרב את עשו: הוא שולח אותו לצוד ולהכין לו אוכל, וכך להיות ראוי לברכה.

רבקה חוששת שיצחק רוצה שהבן הממשיך יהיה עשו, ולכן הוא רוצה לברכו בברכת ה'. "הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת אֲבִיךָ מְדַבֵּר אֶל עֶשָׂו אֲחִיךָ לֵאמֹר: הִבִּיֵּאָה לִי צִיד וְעָשָׂה לִי מִטְעָמִים, וְאֶכְלָה וְאֶבְרַכְּךָ לְפָנָי ה' לְפָנָי מוֹתִי". היא יודעת את דבר ה': "וַיִּרְבַּע יַעֲקֹב צֹעִיר", כלומר הבן הצעיר הוא שאמור להיות הממשיך, ולכן היא פועלת באופן כזה שיעקב – הוא שיזכה בברכה שרוצה להעניק יצחק לעשו.

יעקב חושש. ניתן לדון בכיתה: ממה חושש יעקב? האם מאביו או אולי מאחיו? האם חששו מוצדק? נזחה בפסוקים את דברי יעקב: "אֵלֵי יִמְשֹׁנִי אָבִי וְהִיִּיתִי בְּעֵינָיו כְּמַתְעַתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קִלְלָה וְלֹא בִרְכָה" ונראה כי הוא חושש לרמות את אביו יצחק. בהמשך נראה כיצד מתמודדת רבקה עם חששות אלו ואת לקיחת האחריות על כתפיה – "עָלַי קִלְלָתְךָ, בְּנִי" – והכנת התחפושת ליעקב. לבסוף עושה יעקב כמצוות אמו.

יעקב עומד מול יצחק אביו. ניתן לפתח שיחה עם התלמידים: מה מרגיש יעקב, העומד בפני אביו שלא יודע כי הוא יעקב? ניתן להמחזיז עם התלמידים את המעמד ולנסות לראות מה עובר בראשו של יעקב וממה הוא חושש.

נלמד כי יצחק חושד כי לא עָשׂוּ הוא העומד מולו, ומנסה לברר בכל החושים העומדים לרשותו מי מן הבנים הוא. כדי להמחיש לתלמידים את הסיטואציה ניתן לשחק בכיתה משחק: מכסים את עיניו של אחד התלמידים, והוא צריך לזהות מיהו העומד לפניו. כמו כן זו ההזדמנות לדבר על חמשת החושים, ומה קורה כאשר אחד מהם לא מתפקד.

בהמשך נלמד על הגעתו של עָשׂוּ. כשיצחק מגלה כי העומד מולו הוא עָשׂוּ, הוא מבין שיעקב – הוא שקיבל את הברכות; אך במקום לכעוס על כך הוא אומר: "גַּם בְּרוּךְ יְהִיָּה". מכאן ניתן לראות כי יצחק מבין שיד ה' היתה בדבר, ולכן הוא לא מצטער על נתינת הברכות ליעקב אלא חוזר ואומר "גַּם בְּרוּךְ יְהִיָּה". בהמשך מספר עָשׂוּ ליצחק כי יעקב לקח ממנו את הבכורה. חז"ל מסבירים כי כך הבין יצחק שעשה את הדבר הנכון, והברכות אכן הגיעו ליעקב; וכפי שהסביר רש"י, עוורונו של יצחק היה כדי שיעקב יקבל את הברכות.

בהמשך נלמד על בכיו של עָשׂוּ והברכה שהוא מקבל מיצחק: "עַל חֲרָפָה תִּחְיֶה", ונראה כי עָשׂוּ יפיל את פחדו על כולם כפי שמפרש כתר יונתן: "תהיה בוטח נכנס לכל מקום ומורא תביא"; ותתפרנס מהשוד ולא מעבודה, כפי שמפרש מדרש שכל טוב: "לא בזכות תורה ומצות אתה מתפרנס, אלא בלסטיות".

נסיים ברבקה, השומעת על תוכניתו של עָשׂוּ להרוג את יעקב, ורצונה שיעקב יברח לחרון ויהיה שם עד שעָשׂוּ יירגע.

פרק כח (פסוקים א-ט)

פסוקים	הנושא
א-ט	יצחק מברך את יעקב ושולח אותו לפדן ארם לשאת אישה.

בפרק נלמד על שליחת יעקב לפדן ארם לשאת אישה מבנות לבן, אחיה של רבקה. זו ההזדמנות לראות שגם יצחק, כאביו אברהם, מסרב שבנו יישא אישה כנענית, כי כפי שכבר ראינו, הכנענים מושחתים במידותיהם.

נוהה עם התלמידים את הברכות שנותן יצחק ליעקב טרם לכתו. חשוב לשים לב כי אלו ברכות הזרע והארץ, שקיבל אברהם מהקב"ה ואותן העביר ליצחק; ויצחק – אף הוא מעביר ברכות אלו לבן הממשיך: "וַיֹּאֲלֵהוּ שְׂדֵי יִבְרָה אֶתְךָ וַיִּפְרֹךְ וַיִּרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקָהֹל עַמִּים" – ברכת הזרע. "וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרִכַּת אֲבִרְהָם לְךָ וּלְיִצְחָק אֶתְךָ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹקִים לְאַבְרָהָם" – ברכת הארץ.

מכאן ניתן לראות כי יצחק אכן הבין כי הבן הממשיך הוא יעקב, אך רצה לקרב את עשו, ולכן אהב אותו ורצה לתת לו את ברכת השפע הגשמי.

בהמשך נראה כי עשו הבין כי בנות כנען רעות בעיני אביו יצחק ולכן גם הוא נושא לאישה בת משפחה, את מַחֲלַת בַּת שְׁמֶעָאֵל.

פרשת ויצא

פרק כח (פסוקים י-כב)

פסוקים	הנושא
י-כב	חלום יעקב.

בפרק נלמד על יציאתו של יעקב לחרן כדי לשאת אישה במצוות אביו. ניתן להסביר לתלמידים את הביטוי **ויפגע במקום** על-פי הפשט – הגיע למקום; וכרחבה להביא את רש"י, המפרש שהמילה **ויפגע**, פירושה להתפלל ולבקש. מכך לומדים חז"ל שיעקב תיקן את תפילת ערבית.

נזהה את המקום כהר המוריה, מקום העקדה. ניתן להביא לתלמידים את דברי המדרש על מריבת האבנים, שמביא רש"י, ד"ה "וישם מראשותיו": "עשן כמין מרזב סביב לראשו, שהיה ירא מפני חיות רעות. התחילו מריבות זו עם זו. זאת אומרת: עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת: עלי יניח. מיד עשן הקדוש-ברוך-הוא אבן אחת"; ולהראות את הבסיס למדרש זה בפסוק: **"וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מֵרָאשָׁתָיו"**, ובהמשך **"וַיִּשָּׁכֶם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מֵרָאשָׁתָיו"**. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על האופן לפתור מריבה ועל חשיבות האחדות.

נלמד על חלום יעקב. יעקב רואה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ובסולם עולים ויורדים מלאכים. מומלץ ללמד את התלמידים את פירוש רש"י, המזהה את המלאכים העולים כמלאכי ארץ-ישראל, שליוו את יעקב בארץ, ואת המלאכים היורדים כמלאכי חוץ-לארץ, שתפקידם ללוות את יעקב בדרכו הלאה.

נזהה עם התלמידים את הברכות שמקבל יעקב מהקב"ה: **"הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שָׂכַב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנָנָה וּלְזֶרְעֶךָ"** – ברכת הארץ. **"וְהָיָה זֶרְעֶךָ בְּעֵפֶר הָאָרֶץ"** – ברכת הזרע. חשוב להדגיש לתלמידים כי זה רצון הקב"ה, ולכן הוא מברך את יעקב בשתי ברכות אלו, שקיבל אברהם והעביר לבן הממשיך יצחק, וזה העביר לבן הממשיך יעקב. בהמשך נראה כי הקב"ה מבטיח ליעקב כי הוא לא יעזוב אותו וישמור עליו עד שובו בשלום אל הארץ.

יעקב מזהה את המקום כ"שַׁעַר הַשָּׁמַיִם". ניתן להסביר על-פי פירוש רש"י, המסביר כי זה מקום המיוחד לתפילה; ולדון עם התלמידים על מקומות תפילה נוספים שהם מכירים – בית כנסת, הכותל ועוד – ולהרחיב על נושא התפילה.

יעקב נודר נדר. הוא מבקש מהקב"ה שיסייע לו, ישמור עליו בדרכו, ושייתן לו לחם ובגדים – ומתחייב לתת מעשר מכל רכושו. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הכרת הטוב ועל מצוות מעשר כספים ומעשרות.

פרק כט

פסוקים	הנושא
א-ח	יעקב והרועים ליד הבאר.
ט-יב	פגישת יעקב ורחל.
יג-ל	נישואי יעקב עם לאה ורחל.
לא-לה	לידת בני לאה : ראובן, שמעון, לוי ויהודה.

בפרק נלמד על פגישת יעקב עם רועי חרן. נזהה עם התלמידים את חוש הצדק המפותח של יעקב, הגוער ברועים – "הן עוד היום גדול, לא עת האסף המקנה, השקו הצאן ולכו רעו" – מתוך מחשבה שאין הם עושים מלאכתם נאמנה, כלומר אינם רועים את הצאן, אלא יושבים סביב הבאר.

ניתן להרחיב עם התלמידים ולשאול: מדוע שמו רועי חרן אבן כה גדולה על פי הבאר? אולי מתוך חשש כי חלק מהרועים יגזלו את המים, ולכן כאשר אבן גדולה מונחת על פי הבאר, יוכלו להרימה רק כאשר ייאספו כל העדרים. כך נוכל לראות כי יעקב עומד להיכנס למקום של רשע, רמאות וגזילה, שמהם הוא יצטרך להישמר.

כדאי לנסות ולברר עם התלמידים מהיכן שאב יעקב את הכוח לגלגל את האבן הכבדה. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הדברים הנותנים לנו כוח, המחזקים אותנו ועוזרים לנו במצבים קשים; ולראות שכאשר יש לנו מטרה נעלה, אנו צוברים כוחות ומסוגלים לעשות דברים שבדרך כלל אנו לא מצליחים.

בהמשך נראה כי יעקב בוכה. ניתן לברר עם התלמידים מדוע, וללמד על-פי פירוש רש"י, המסביר כי יעקב הגיע לחרן לאחר שנאלץ לברוח מבית אביו מפני עשו אחיו, ולכן בא ללא רכוש, והוא מצטער על שלא יוכל לתת דבר לרחל ומשפחתה.

ואכן, בהמשך הפרק נראה כי לבן רץ לקבל את פני יעקב לא משום מצוות הכנסת אורחים, אלא משום שזכר כי אליעזר, עבד אברהם, הגיע עם רכוש רב וחילק מתנות; והוא חושב כי יעקב, נכדו של אברהם, הביא אף הוא מתנות. אין הוא יודע כי יעקב ברח מפני אחיו עשו והגיע לחרן בחוסר כול.

נלמד שיעקב אוהב את רחל, ולכן מנצל זאת כדי שיעקב יעבוד בביתו שבע שנים. חשוב להדגיש לתלמידים כי יעקב חשש שלבן ירמה אותו, ולכן הדגיש בהסכם כי הוא עובד "בְּרַחֵל בְּתֶךְ הַקֶּטְנָה". זו ההזדמנות ללמד מושג זה ומשמעותו – כשרוצים לומר משהו באופן שיהיה ברור לחלוטין לצד השני, כך שלא יוכל להתחמק או לטעון שלא ידע. במקרה כזה מסבירים לו את הדבר "ברחל בתך הקטנה", כלומר בצורה מדויקת, שאינה מותירה מקום לספקות.

עם כל זאת נראה כי הסכם זה לא עזר ליעקב: לבן רמה אותו והביא לחתונה את לאה הבכירה במקום את רחל. ניתן להרחיב על החסד שעשתה רחל עם לאה אחותה על-פי פירוש רש"י: "לפי שמסר יעקב לרחל סימנים, וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים": רחל מסרה ללאה את הסימנים המוסכמים שסיכמה עם יעקב כדי לא לבייש את אחותה ביום חתונתה.

לאחר שמגלה יעקב כי נשא לאישה את לאה, הוא מוכן לעבוד שבע שנים נוספות תמורת רחל. הוא נושא לאישה את רחל, ואז מתחיל לעבוד בבית לבן שבע שנים נוספות.

נסיים בהולדת ארבעת הבנים הראשונים של לאה ונסביר את משמעות שמם. ראובן - "כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָי" – הקב"ה רואה את צרתה של לאה שהיא שנואה ולכן נותן לה בן. שְׁמֵעוֹן – "כִּי שָׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אֲנֹכִי" – ה' שומע כי לאה שנואה ולכן נותן לה בן שני. לוי – "עָתָה הַפַּעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי יִלְדֹתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים" – לאה חושבת שיעקב יהיה אֶתָּה לאחר שילדה לו שלושה בנים. יהודה – "הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה'". ניתן להרחיב ולהסביר מדוע הודתה לאה לה' רק בבן הרביעי, יהודה: היה ידוע שיוולדו ליעקב שנים-עשר בנים ושמהם ייבנה עם ישראל. ליעקב היו ארבע נשים, ולכן מכל אחת אמורים היו להיוולד שלושה בנים. משום כך כאשר ילדה לאה את הילד הרביעי, מעבר לחלקה, היא מודה לה'.

פרק ל

פסוקים	הנושא
א-כד	לידת שבעת הבנים הנוספים.
כה-לד	הסכם יעקב ולבן תמורת רעיית צאן לבן.
לה-מג	צאן יעקב מתרבה.

בפרק נלמד על לידת שבעת הבנים הנוספים של יעקב. ניתן להרחיב עם התלמידים בנושא הולדת דינה ולהביא את המדרש, המופיע בתלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ס עמוד א: "אמר רב: לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה: שנים-עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב, שישה יצאו ממני, וארבעה מן השפחות – הרי עשרה. אם זה זכר – לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות! מיד נהפכה לבת, שנאמר: ותקרא את שמה דינה". כך נראה לתלמידים את דאגתה של לאה לאחותה רחל – שלא תהיה בדרגה פחותה מהשפחות. זו הזדמנות להראות לתלמידים את דאגתה של לאה לכבודה של רחל.

ניתן לתלמידים להשלים את עץ המשפחה של יעקב. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על נושא המשפחה ולהכין עמם את עץ המשפחה הפרטי שלהם.

בהמשך נלמד על רצונו של יעקב לחזור לכנען ובקשתו של לבן שיישאר.

נלמד על ההסכם של יעקב עם לבן לגבי רעיית הצאן: יעקב מציע ללבן שיוציא מהעדר את כל העקודים, הנקודים והטלואים, וישאיר רק את בעלי צבע אחד; ומעכשיו כל אלו שיוולדו עקודים, נקודים וטלואים יהיו שייכים ליעקב כשכר על עבודתו כרועה צאן לבן. כן נלמד על הדרך, שבה גרם יעקב להמלטת עקודים, נקודים וטלואים. חשוב להדגיש לתלמידים כי ה' היה בעזרו, ולאחר כל השנים, שבהן ניצל אותו לבן, הוא מצליח בעזרת ה' להתעשר.

פרק לא

פסוקים	הנושא
א-ג	יעקב מרגיש שאינו רצוי בבית לבן.
ד-יח	יעקב מספר לרחל וללאה על רצונו לחזור לכנען.
יט-מג	לבן רודף אחרי יעקב הבורח.
מד-נד	יעקב ולבן כורתים ברית.

בפרק נלמד על עזיבת יעקב ומשפחתו את חרן.

ניתן לדון עם התלמידים על הסיבות לעזיבתו של יעקב את חרן ולנסות לברר: האם יש בכיתה תלמידים שעברו דירה או עזבו עיר או ארץ? ולברר את הסיבות למעבר. נראה כי יעקב מרגיש כי אינו רצוי בבית לבן, כי בניו של לבן טוענים שאת כל עושרו עשה יעקב מלבן. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הרגשתו של יעקב, ומה אפשר לעשות כשאנו נקלעים למצב, שבו אנו מרגישים דחויים ולא רצויים? את מי ניתן לשתף ברגשות אלו? נראה כי יעקב משתף את רחל ולאה ברגשותיו, ומגלה כי אף הן מרגישות התנכרות מצד אביהן. יעקב מספר להן כי הקב"ה התגלה אליו ואמר לו לשוב לכנען, והן מסכימות. מכיוון שיעקב ידע שלבן יסרב לשולחו, הוא בורח עם משפחתו.

ניתן ללמד את התלמידים את פירוש רש"י, המסביר כי רחל גונבת את הפסלים של אביה כדי שיפסיק לעבוד עבודה זרה. זו הזדמנות לעורר דיון בכיתה: האם המעשה נכון? האם זו הדרך הנכונה? חשוב להדגיש לתלמידים כי עוולה לא מתקנים על-ידי יצירת עוולה אחרת, ולכן אם רחל רוצה שאביה יפסיק לעבוד עבודה זרה, עליה לנסות ולהסביר לאביה את הרע שבדבר, אך גנבה אינה הדרך הנכונה להפסיק זאת.

בהמשך הפרק נלמד על המרדף של לבן אחר יעקב ומשפחתו ועל התגלות ה' ללבן, שבה אוסר הקב"ה על לבן לדבר עם יעקב מטוב ועד רע. ניתן לתת לתלמידים להסביר את הביטוי "מטוב ועד רע", וכן להביא את הפירושים השונים, כגון של הרמב"ן: "הישמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרכו, או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבוא עמך, כי אני ציוויתיו לשוב אל ארצו"; או כפירוש רד"ק ביחזקאל פרק כא: "מטוב ועד רע, טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו, ורע אם היה הורגו, ושניהם רעים אצל יעקב".

ניתן להרחיב גם על חיפוש שעשה לבן במחנהו של יעקב, ולהתייחס לביטוי בפסוק לז: "מִשְׁשֶׁתָּ אֶת כָּל בְּלִי, מֶה מֵצֵאתָ מִכָּל בְּלִי בִּיתְךָ?" כדי להבהיר את הביטוי ניתן לשחק עם הילדים משחק מישוש: לשים חפצים בשקית אטומה ולתת לתלמידים לזהות אותם.

בסיום הפרק נלמד בקצרה על הברית שכרתו יעקב ולבן ועל בניית הגלעד. ניתן לעשות עם התלמידים חזרה על בריתות נוספות שהם מכירים מהפרקים הקודמים. חשוב להסביר לתלמידים את משמעות המילים **יְגִר שְׁהִדּוּתָא** ולהרחיב מעט על השפה הארמית. כמו כן חשוב להעלות בפני התלמידים את הדרך להתרחק ממריבה על-ידי התרחקות הדדית זה מזה.

פרשת וישלח

פרק לב

פסוקים	הנושא
ד-ז	יעקב שולח שליחים לעשו להודיע לו על חזרתו.
ח-כב	יעקב מתכוון למפגש עם עשו.
כג-לג	יעקב נאבק במלאך.

בפרק נלמד על יעקב, השולח שליחים לעשו כדי לבשר לו על חזרתו. יעקב מנסה להרגיע את כעסו של עשו על שקיבל את הברכות במקומו, ומנסה להוכיח לו כי הברכות לא התקיימו. לכן הוא קורא לעשו "אדוני", ולעצמו קורא "עבדך", כלומר רומז לעשו כי לא התקיימה הברכה "היה גביר לאחיו". בהמשך הוא טוען: "וַיְהִי לִי שׂוֹר וַחֲמוֹר צֶאֱן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה", אבל לא זה מה שהובטח בברכה "וַיִּתֶּן לָךְ הָאֱלֹקִים מִטֵּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנִּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגַן וְתִירֹשׁ".

זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על החשיבות להשלים לאחר מריבה, ולברר אתם מהי הדרך הראויה לכך.

נזהה בפסוקים כי עשו כלל לא מתייחס אל שליחי יעקב ולא מגיב להגעתם, אלא הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו.

בהמשך נלמד על ההכנות של יעקב למפגש. יעקב חושש שעשו רוצה לפגוע בו. הוא לא יודע אם יש לו עדיין זכויות, או שהן תמו עקב חסדי ה' עמו כל השנים שבהן היה בחרן. ניתן לברר עם התלמידים כיצד לפי דעתם מרגיש יעקב? האם חששו מוצדק? יעקב מתכוון לפגישה בשלוש דרכים: הוא מתכוון למלחמה, ולכן חוצה את המשפחה והרכוש לשני מחנות: "וַיַּחֲצֵן אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבָּקָר וְהַגְּמָלִים לְשְׁנֵי מַחֲנֹת"; הוא מתפלל אל ה': "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹקֵי אָבִי אַבְרָהָם וְאֱלֹקֵי אֲבִי יִצְחָק... הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו"; ושולח לעשו מתנה עדרים רבים: "וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו".

חשוב להדגיש לתלמידים שיעקב לא סומך על הנס, אלא קם ועושה מעשים.

נסיים את הפרק בסיפור המאבק של יעקב במלאך. נזהה את המלאך כשורו של עשו, ונראה כי הוא לא מצליח להכניע את יעקב. אומנם הוא פוגע ביעקב, אך לא גובר עליו. בהמשך מבקש יעקב מהמלאך שיברך אותו, ובעצם יאשר לו שהברכות שקיבל הן אכן שלו. המלאך מבשר לו כי בעתיד ישתנה שמו מיעקב, הרומז על "וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פַּעַמִּים: אֶת בְּכֹרְתִי לָקַח, וְהִנֵּה עָתָה לָקַח בְּרָכְתִּי" – לישראל, הרומז כי הוא אדם ישר: ישר אל. חשוב, כמובן, גם לתת

לתלמידים את ההסבר המילולי למשפט: "כִּי שְׂרִיתָ עִם אֱלֹקִים וְעַם אֲנָשִׁים וְהוּכַל", ולראות שהמילה שְׂרִיתָ פירושה נאבקות.

נסיים בציווי על האיסור לאכול את גיד הנֶשֶׁה. ניתן להסביר לתלמידים את הסיבה לאיסור כפי שמסביר בעל ספר החינוך: "מצווה זו כדי שתהיה רמז לישראל, שאף-על-פי שישבלו צרות רבות בגלויות מיד העמים ומיד בני עֲשׂוֹ, שיהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם", כלומר: כמו ששָׂרוּ של עֲשׂוֹ לא הצליח להכניע את יעקב, כך לא יצליח איש להכניע את זרעו.

פרק לג

פסוקים	הנושא
א-טז	פגישת יעקב ועשו.
יז	יעקב נוסע לסוכות.
יח-כ	יעקב בשכם.

בפרק נלמד על פגישת יעקב ועשו.

נוזה עם התלמידים שיעקב הוא הראשון הפוגש את עשו מתוך חששו שעשו ירצה לפגוע בו ובמשפחתו. ניתן לדון עם התלמידים על נושא האחריות, וכן על דמות המנהיג העומד ראשונה אל מול פני הסכנה. יעקב משתחוה לעשו שבע פעמים, וכך נותן לו כבוד ומנסה לרכך את כעסו. בזמן הפגישה מחבק עשו את יעקב ומנשקו. ניתן לזהות עם התלמידים את הנקודות מעל המילה "וישקהו" ולהביא את דברי מדרש רבה: "מלמד שלא בא לנשקו אלא לנושכו, ונעשה צווארו של אבינו יעקב של שיש, וקהו שיניו של אותו רשע. ומה תלמוד לומר: ויבכו? אלא זה בוכה על צווארו, וזה בוכה על שיניו".

נלמד כי אף-על-פי שבתחילה מסרב עשו לקבל את המנחה, לבסוף הוא נעתר ולוקח אותה. מכאן ניתן לראות את החומריות שבה נמצא עשו. עשו רוצה ללכת עם יעקב, אך יעקב מסרב בנימוס. ניתן לדון עם התלמידים על הסיבות לכך. נסביר לאור פירוש של רש"י – כי יעקב מסרב מתוך חשש שעשו יפגע בו בהמשך: "אמר: אם דעתו לעשות לי רעה, ימתין עד בואי אצלו, והוא לא הלך". זו הזדמנות לדון עם התלמידים: האם עשו השתנה? האם בכלל יש אפשרות לאדם להשתנות? כדאי לשמוע מהתלמידים על מקרים, שבהם הם הצליחו לשנות בעצמם התנהגות לא ראויה או תכונה רעה.

בסוף הפרק נלמד על הגעתו של יעקב לשכם ועל קניית השדה במאה קשיטה. חשוב להסביר לתלמידים כי קשיטה היא שם של מטבע עתיק – או כפי שמפרש אונקלוס: זו מילה נרדפת לכבשה, שכן אף הכבשים שימשו כאמצעי תשלום.

ניתן להרחיב עם התלמידים על המקומות שנקנו בכסף: מערת המכפלה, חלקת השדה בשכם וגורן ארוונה היבوسی; ולנסות ולזהות עם התלמידים את מקומם הגיאוגרפי של מקומות אלו היום.

פרק לד - מעשה דינה

את הפרק נלמד בקצרה. כדאי לדבר עם התלמידים על התנהגותם של שמעון ולוי: האם היתה רצויה? האם ניתן היה לעשות זאת באופן שונה? מה הסכנות בדרך פעולה זו של הרג אנשי שכס? נראה עם התלמידים כי גם יעקב חושש, שכתוצאה ממעשה זה עלולים הגויים להתאסף ולהילחם בו ובמשפחתו ולהשמידם: "וְאֵנִי מְתִי מִסֵּפֶר, וְנֶאֱסָפוּ עָלַי וְהָכֹנִי, וְנִשְׁמְדָתִי אֲנִי וּבֵיתִי".

פרק לה

פסוקים	הנושא
א-טו	יעקב בבית אל.
טז-כ	לידת בנימין ומות רחל.
כא-כט	יעקב מגיע לחברון ומות יצחק.

בפרק נלמד על הליכת יעקב ומשפחתו לבית אל ובניית המזבח שם. נלמד כי בעקבות הריגת אנשי שכם על-ידי שמעון ולוי היה חשש מנקמת הגויים, אך הקב"ה שומר על יעקב ומשפחתו ומפיל עליהם פחד: "וַיְהִי חֶמֶת אֱלֹקִים עַל הָעַרְסִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְנֵי יַעֲקֹב".

בהמשך הפרק נלמד על מות דבורה, מינקת רבקה. חשוב להדגיש לתלמידים כי דבורה נשלחה על-ידי רבקה לקרוא ליעקב בנה לחזור, כפי שהבטיחה לו טרם יציאתו לחרן: "וַעֲתָה, בְּנִי, שָׁמַע בְּקוֹלִי וְקוּם בָּרַח לְךָ אֶל לְבֵן אָחִי חָרָנָה... וְשַׁלַּחְתִּי וְלִקְחָתִיךָ מִשָּׁם". זו הזדמנות נוספת לדבר עם התלמידים על חשיבות קיום הבטחות.

נלמד כי הקב"ה מחליף את שמו של יעקב לישראל, כפי שאכן בישר לו המלאך שנאבק עמו במעבר יבוק, ובכך מעיד עליו כי הוא ישר עם האל וכי אכן הברכות הגיעו לו בדין. בנוסף מעניק הקב"ה ליעקב את ברכת הזרע: "פְּרָה וַרְבָּה גּוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ"; ואת ברכת הארץ: "וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ" – אותן ברכות שקיבלו אבותיו אברהם ויצחק – וכך ברור לכל כי יעקב הוא הבן הממשיך.

בהמשך הפרק נלמד על הולדת בנימין ופטירת רחל. ניתן להרחיב עם התלמידים על מות רחל ולהביא את דעת המדרש בבראשית רבה פרשה ע"ד סימן ד: "למה מתה רחל תחילה?... על דעתה דרבי יוסי לא מתה אלא מקללתו של זקן, שנאמר 'עם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה', דהיינו מות רחל מתה קשור לדברי יעקב ללבן בזמן שחיפש את פסליו: "עַם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה" (פרק לא לב).

את הפרק נסיים במות יצחק. חשוב להדגיש לתלמידים כי יעקב ועשו השלימו וקברו יחדיו את יצחק אביהם. ניתן לתת לתלמידים בכיתה לכתוב הספד קצר ליצחק ובו לתאר את מעשיו הטובים. כמו כן ניתן להכין פתקים ובהם אירועים מחיי יצחק ולתת לתלמידים לסדרם על-פי הסדר הנכון.

פרשת וישב

פרק לז

פסוקים	הנושא
א-יא	חלומות יוסף ושנאת האחים.
יב-יז	שליחות יוסף אל האחים.
יח-כד	האחים רוצים להמית את יוסף ומשליכים אותו לבור.
כה-ל	מכירת יוסף.
לא-לה	הבשורה - ליעקב על מות יוסף.
לו	מכירת יוסף לפוטיפר שר הטבחים.

נפתח בתיאור היחסים בין יוסף לאָחיו ונראה את הבעייתיות בהם. ניתן לחזור למערכות יחסים קודמות שעליהן למדו התלמידים בחומש: יצחק וישמעאל, יעקב ועשו. נסביר על-פי רש"י, כי יוסף דואג לאָחיו בני השפחות, ולכן מביא את דיבת אָחיו בני לאה לאביו על כך שהם פוגעים בהם ומבזים אותם. חשוב לעמוד עם התלמידים על כך שעוולה לא מתקנים בעוול נוסף, ולכן הפתרון של הבאת דיבת האחים רעה אינה פתרון רצוי. ניתן לברר עם התלמידים ולנסות להעלות אפשרויות פתרון אחרות, כגון ללכת לדבר עם האחים הגדולים ולהסביר להם במה הם טועים, לנסות להתרחק מהם וכד'.

בהמשך הפרק נדון בחיבתו של ישראל את יוסף, מכיוון שהוא בן הזקונים שלו. ניתן להסביר לתלמידים את המושג "בן זקונים" כפי הפשט – הילד שנולד לו כשהיה מבוגר; אך ניתן גם להרחיב ולהביא בפני התלמידים את שני פירושי הנוספים של רש"י: 1. שתווי פניו היו דומים לתווי פניו של יעקב; 2. שהוא היה הבן הקרוב לאביו, ולו העביר את כל תורתו וחוכמתו.

נזהה עם התלמידים את הסכנה הטמונה בחיבה יתרה זו: קנאת האחים. ישראל עושה ליוסף כתונת פסים, אך דבר זה גורם לאחים לשנוא אותו עד כדי כך, שהם אינם יכולים דַּבְּרוּ לְשָׁלֵם. ניתן לשלב את הסברו של הרב יואל בן-נון: כתונת פסים, פירושה כתונת בעלת שרוולים ארוכים, שלובש מי שלא צריך לעבוד עקב תפקידו או מעמדו.

ניתן לתת לתלמידים לעצב את כתונת יוסף ולערוך בכיתה תחרות "הכתונת היפה".

חשוב להעלות לדיון בכיתה את הרגשת האחים לאור המצב; ולנסות לברר עם התלמידים אילו דרכים ניתן לנקוט כדי להוריד את המתח שנוצר בין יוסף לאחיו.

ניתן גם להביא בפני את תלמידים את הרעיון המופיע בדברי רש"י: "ולא יכלו דברו לשלום - מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב". כלומר, אף שהמעשה הוא שלילי – שאין הם מדברים עם אחיהם יוסף – לפחות פיהם ולבם שווה, והם לא מציירים עצמם כאוהביו, ובלבם שונאים אותו.

בהמשך הפרק נלמד על חלומות יוסף ונראה את המשותף להם: בשניהם יוסף הוא במרכז, והאחים משתחוים לו; ואת השוני ביניהם: בחלום הראשון רואה יוסף רק אלומות, המייצגות אותו ואת האחים, ואילו בחלום השני הוא רואה את הירח והכוכבים משתחוים לו. כלומר בחלום הראשון לא היה ברור שמשתחוים ליוסף, אבל בחלום השני הדבר ברור. כמו כן בחלום השני מייצגים השמש והירח את ההורים – מה שלא הופיע בחלום הראשון. ננסה לזהות עם התלמידים את הפרטים השונים בחלומות. נלמד על כך שיעקב גוער ביוסף: "וַיַּגְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלֹמִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הֲבֹא נְבוֹא אֲנִי וְאַחִיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֲרָצָה?" חשוב להבהיר לתלמידים כי גערת ישראל ביוסף היא כדי להפחית את המתח והשנאה בין האחים לבין יוסף, אך גם הוא מבין כי אלה חלומות נבואיים שעתידיים להתגשם, ולכן הוא "שָׁמַר אֶת הַדְּבָר".

בהמשך נראה את האחים מתרחקים מחברון לכיוון שכם. ניתן לנסות ולברר עם התלמידים: מדוע? מה הרגישו האחים נוכח אהבתו של ישראל את יוסף? ייתכן כי האחים חשו שיוסף הוא הבן הנבחר והם הדחויים, כפי שאכן קרה בדורות הקודמים.

האחים בוחרים ללכת דווקא לשכם המסמלת בעבורם את המחלוקת עם אביהם – הוא חשב כי מה שעשו לאנשי שכם לא היה נכון, כפי שראינו בפרק ל"ד, וכפי שמסביר רד"ק: "הרחיקו מאביהם להנאת עצמם לאכול ולשתות ולעשות כרצונם בשכם, ולא היו יראים מאנשי שכם שהרגו אנשיה ושללו העיר והיו בוטחים באל ואנשי הארץ היו יראים מהם".

נראה כי יוסף נענה לבקשת אביו: "הֲלוֹא אֲחִיךָ רָעִים בְּשָׁכֶם, לָכֵּה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם". אף שהוא מודע לשנאת האחים, הוא מכבד את אביו ונענה בשמחה לבקשתו. כאן המקום להרחיב על מצוות כיבוד הורים. ניתן להביא את דברי המשנה במסכת פאה פרק א משנה א: "אֵלּוּ דְּבָרִים שְׁאֵדָם אוֹכֵל פְּרוּתֵיהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהִקְרָן קִיּוּמָתָהּ לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא: כְּבוֹד אָב וְאִם, וְגִמְלוֹת חֲסִידִים, וְהִבָּאת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ וְתִלְמוּד תוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֶם".

כמו כן חשוב לדבר עם התלמידים על הדבקות במטרה שמפגין יוסף: הוא לא מוצא את אחיו בשכם, אך לא מתיאש וממשיך לחפש עד שמוצא אותם בדותן. ניתן להביא את דברי המדרש, המסביר כי האיש המגלה לו כי אחיו רועים בדותן הוא גבריאל המלאך, שעושה את שליחות ה' כדי שיוסף יגיע אל אחיו ולבסוף יגיע למצרים.

נלמד על פגישת האחים עם יוסף, ונראה כיצד ראובן, הבכור, לוקח אחריות ומנסה להציל את יוסף על-ידי ההצעה לזרוק אותו לבור, ובהמשך לבוא ולהצילו. בהמשך נראה את הצעת יהודה: אף הוא מנסה לעדן את המצב ומציע למכור את יוסף, ולא להורגו. זו ההזדמנות לדבר עם התלמידים על דמות המנהיג: יכולתו של היחיד לשכנע את הרוב ולהביא למציאות טובה ומתוקנת יותר.

נראה את יחס האחים לכתונת יוסף: "וַיִּפְשְׁטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת בְּתֻנְתּוֹ, אֶת בְּתֻנֶּת הַפָּסִים אֲשֶׁר עָלָיו": האחים מזהים בכתונת את הגורם למצב הקשה.

נלמד על מכירת יוסף, ונסביר על-פי פשט הפסוקים: לאחר זריקת יוסף אל הבור ישבו האחים במרחק רב לאכול, ולכן לא ראו את שיירת המדיינים שהתקרבה אל בור המים, גילתה שם את יוסף והעלתה אותו מהבור. האחים תכננו למכור אותו לישמעאלים. כשהגיע ראובן אל הבור, יוסף כבר לא היה בו, ולכן הוא חוזר בבהלה אל אחיו: "וַיֹּאמֶר הֵילֵךְ אֵינָנוּ וְאֲנִי אֲנִי בָּא?" בהמשך נמכר יוסף לישמעאלים.

בהמשך לוקחים האחים את כתונת יוסף, טובלים אותה בדם תיש ומראים אותה ליעקב. הוא חושב שיוסף, בנו האהוב, נטרף, ומסרב להתנחם. ננסה לברר עם התלמידים: מדוע לא סיפרו האחים ליעקב מה עשו? זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הקושי להתוודות על חטא ועל החשיבות של לקיחת אחריות על המעשים שלנו ולנסות לתקן אותם.

ניתן לבקש מהתלמידים לספר על מקרה שקרה להם, ובו הודו על האמת, מה הרגישו, ואם חשו תחושת הקלה.

פרק לח

פסוקים	הנושא
א-ה	יהודה עוזב והולך להקים משפחה.
ו-יא	נישואי בניו של יהודה ומותם ; שליחת תמר לבית אביה.
יב-כו	מעשה יהודה ותמר.
כז-ל	לידת פרץ וזרח.

בלימוד הפרק ניתן כמה דגשים.

נתחיל בירידת יהודה. ניתן להסביר על-פי פירוש רש"י – שמדובר על ירידתו של יהודה מדרגתו כמנהיג המשפחה, לאחר שהאחים הבינו עד כמה פגעו וציערו את יעקב אביהם בכך ש"העלימו" ממנו את בנו יוסף.

יהודה מנסה להקים משפחה. הוא נושא אישה ונולדים לו שלושה ילדים, אך נראה כי הוא לא מוצא נחת: שני בניו, ער ואונן, עושים הרע בעיני ה', וכתוצאה מכך הם מתים.

יהודה חושש כי מות הבנים קשור לתמר כלתו, ולכן מסרב לתת את שלה, בנו השלישי, לתמר כאישה, ומתרץ את הדבר בגילו הצעיר. הוא מציע לתמר לחזור לבית אביה ולהמתין עד שיגדל שלה, והיא עושה כבקשתו.

לאחר שנים מתאלמן יהודה ויוצא לגזוז את צאנו. תמר ראתה שאין הוא מקיים את הבטחתו, ולכן היא מתחפשת ונפגשת עמו, והוא אינו מזהה אותה כתמר כלתו. ממפגש זה נולדים פרץ וזרח. יהודה הבין כי שגה כאשר לא נתן את שלה לתמר; הוא לוקח אחריות על מעשיו ואומר: "צִדְקָה מִמֶּנִּי, כִּי עַל בֶּן לֹא נִתְּתִיהָ לְשָׁלָה בְּנִי".

ואכן, מפרץ יצאה המלכות לישראל, ומזרעו נולד דוד, כפי שמתואר במגילת רות.

פרק לט

פסוקים	הנושא
א-ו	הצלחת יוסף בבית פוטיפר.
ז-כ	יוסף ואשת פוטיפר.
כא-כג	הצלחת יוסף בבית הסוהר.

בפרק נלמד על הגעת יוסף למצרים. יוסף נמכר לפוטיפר, שר הטבחים – האחראי על ההוצאות להורג. נראה כיצד מסייע ה' ליוסף והוא מתקדם עד למעמד, שפוטיפר מפקיד בידו את כל ביתו ורכושו. זו ההזדמנות לדבר עם התלמידים על הסכנות הכרוכות בהצלחה: גאווה, זלזול ושכחת ה' המסייע.

בהמשך הפרק נלמד כי יוסף לא מסתנוור מהעוצמה שניתנה בידו. הוא דוחה את הצעת אשת פוטיפר, וממשיך להיות נאמן לדרכו, לה' ולאדונו פוטיפר. זו הזדמנות לדבר על תכונותיו של יוסף, שבזכותן זכה לתואר "יוסף הצדיק", ועל עמידתו בניסיון. יוסף מוכן לשלם מחיר יקר, ואף להיזרק לכלא, על עמידתו על עקרונותיו. מומלץ לא לעסוק במעשה אשת פוטיפר ובהאשמותיה, אלא רק בסיפור המסגרת.

ניתן להרחיב עם התלמידים על תחושותיו של יוסף. הוא עלה למדרגת עבד בכיר בבית פוטיפר – והנה נשמטת הקרקע תחת רגליו, והוא מוצא את עצמו בבית הכלא בגלל עלילת שווא. יוסף לא מאבד את אמונתו ולא מרים ידיים, אלא "אוסף את עצמו" ומתחיל להתקדם מחדש. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על הדרך להתמודד עם קשיים וכשלונות וללמוד מיוסף איך לא להתייאש, אלא להתחיל להתקדם מחדש.

נסיים בכך שגם בבית הסוהר נותן ה' את חן יוסף בעיני שר בית הסוהר, וגם שם מתקדם יוסף: שר בית הסוהר סומך על יוסף, ממנה אותו לאחראי על כל האסירים ולא מתערב בהחלטותיו.

פרק מ

פסוקים	הנושא
א-ח	שר המשקים ושר האופים מושלכים לכלא.
ט-יט	חלומות שר המשקים ושר האופים ופתרונותיהם.
כ-כג	התגשמות חלומות שר המשקים ושר האופים.

בפרק נלמד איך ממשיך יוסף להתקדם גם בכלא. בתחילה הוא משרת את שר המשקים ושר האופים, ולבסוף הופך לאיש סודם ופותר את חלומותיהם. נראה כי יוסף ממשיך בדרכו ומקדש שם שמים, וכשם שאמר לאשת פוטיפר: "וַיֹּאמֶר אֶעֱשֶׂה הָרְעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לְאֱלֹקִים" – כך גם כאן מסביר יוסף לשר המשקים ולשר האופים הזועפים: "הֲלוֹא לְאֱלֹקִים פָּתַרְנִים". יוסף, שכבר התנסה בנפילות רבות, מבין וזוקף את הצלחתו לזכות ה'.

נלמד על חלומות שר המשקים ושר האופים. ניתן לנסות ולפענח את החלומות עם התלמידים תוך בדיקה מדוקדקת של תיאוריהם: שר המשקים רואה בחלומו את עצמו משרת את פרעה – ואילו שר האופים רואה בחלומו כי הוא לא שומר כראוי על מאכל פרעה, ולכן העוף אוכל ממנו. בזה, למעשה, נעוץ ההבדל בפתרון החלומות. בהמשך נראה כיצד פותר יוסף את החלומות.

חשוב להדגיש את בקשת יוסף משר המשקים: "כִּי אִם זָכַרְתִּנִּי אֶתְּךָ כְּאִשֶּׁר יִיטֵב לְךָ וְעָשִׂיתָ נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהַצַּלְתִּנִּי אֶל פְּרֵעָה וְהוֹצֵאתִנִּי מִן הַבֵּית הַזֶּה". יוסף תולה תקוות בשר המשקים. ניתן לדון עם התלמידים: האם בקשה זו מוצדקת או לא? ולפתוח דיון בנושא: עד כמה צריך לסמוך על הנס? והאם זה בסדר לפנות לעזרת שר המשקים? כדאי לתת לתלמידים לתאר את אכזבתו של יוסף, כאשר לבסוף שכח שר המשקים ולא קיים את הבטחתו. זו הזדמנות לשוחח עם התלמידים על החשיבות של קיום הבטחות, וכן על דרכי התמודדות עם אכזבה. נסיים את הפרק בהתממשות החלומות: ביום ההולדת של פרעה הוא חנן את שר המשקים והחזירו לתפקידו – ואילו את שר האופים תלה. ניתן לערוך בכיתה הצגה, המתארת את יוסף הפותר את חלומות שר המשקים ושר האופים, וכן לחגוג את מסיבת יום ההולדת לפרעה בהשתתפות כל תלמידי הכיתה.

פרשת מקץ

פרק מא

פסוקים	הנושא
א-יג	חלומות פרעה וחיפושיו אחר פתרוניותיהם.
יד-לב	יוסף פותר את חלומות פרעה.
לג-לז	יוסף מייעץ לפרעה כיצד עליו לנהוג.
לח-מו	פרעה ממנה את יוסף כמשנה למלך וכאחראי להתמודדות עם הרעב.
מז-נז	שבע שנות הש ^ב בע ותחילת שנות הרעב.

בפרק נלמד על חלומות פרעה: פרעה חולם חלום ורואה בו שבע פרות יפות ובריאות עולות מהיאור ורועות באחו. אחריהן עולות שבע פרות רזות ואוכלות את שבע הפרות השמנות. בהמשך חולם פרעה חלום נוסף, ובו שבע שיבולים מלאות עולות בגבעול אחד, ולאחריהן שבע שיבולים דקות ושדופות עולות ובולעות את השיבולים הבריאות והמלאות. כשפרעה מתעורר ומספר לחרטומיו את חלומותיו, הם אינם יודעים לפתור אותם.

שר המשקים מספר לפרעה כי כשהיה בכלא, פתר לו את חלומו נער עברי. ניתן להסביר, על-פי פירוש רש"י, כי אף-על-פי ששר המשקים מספר לפרעה על יוסף, הוא משתדל לדבר בגנותו ולטעון כי הוא צעיר, וכי אינו שולט בשפה המצרית, ולכן אינו ראוי לגדולה. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על נושא לשון הרע. כדאי להבהיר לתלמידים את המושגים "רכילות", "לשון הרע" ו"מוציא שם רע". על-פי דברי הרמב"ם, הלכות דעות פרק ז, "רכיל" הוא ההולך כרוכל מאדם לאדם ואומר: כך אמר עליך פלוני, וכך דיבר עליך אלמוני, אף-על-פי שדבריו אמת, ואין בכוונתו להזיק לחברו ולגנותו. "לשון הרע" הוא המספר דברי אמת בגנותו של חברו, כלומר אין האיסור בזה שהוא משקר, אלא האיסור בכך שהוא מפרסם את קלונו של חברו. "הוצאת שם רע" – זה האומר שקרים בגנותו של חברו. חשוב לדון עם התלמידים מה הסכנות שבדבר וכיצד ניתן להימנע מהן.

חשוב להפנות את תשומת לב התלמידים לצניעותו של יוסף: הוא אומר לפרעה כי לא הוא הפותר את חלומותיו, אלא ה' "אֱלֹהִים יַעֲנֵה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲה". יוסף מספר לפרעה את פתרון חלומותיו. פרעה מתרשם מפתרונות יוסף ומיד ממנה אותו לתפקיד המשנה למלך ומפקיד בידיו את האחריות להתארגנות לקראת שנות הרעב. פרעה משנה את שם יוסף ל"צפנת פענח". ניתן לנסות ולפענח עם התלמידים את משמעות שם זה. הוא נותן לו לאישה את אסנת בת פוטי פרע, כוהן און.

בהמשך נלמד כי ליוסף נולדים שני בנים: מנשה ואפרים. חשוב להסביר את משמעות השמות מְנַשֶּׁה – "כִּי נִשְׁנִי אֱלֹקִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי", כלומר יוסף מודה לה' כי השכיח ממנו את כל הסבל שעבר. אֶפְרַיִם – "כִּי הִפְרֵנִי אֱלֹקִים בְּאֶרֶץ עֲנִי", כלומר יוסף מודה לה' כי סייע לו ונתן לו להתפתח במצרים.

בסיום הפרק נלמד על התחלת שבע שנות הרעב ועל תפקידו של יוסף: "וַיִּשְׁבֶּר לְמִצְרַיִם", כלומר, יוסף מוכר יבול למצרים.

פרק מב

פסוקים	הנושא
א-כח	יעקב שולח את בניו למצרים לקנות אוכל בגלל הרעב.
ה-כח	האחים יורדים לקנות אוכל במצרים ונפגשים עם יוסף.
כט-לח	האחים חוזרים לכנען ומספרים ליעקב את כל מה שקרה להם.

בפרק נלמד על ירידת האחים למצרים במצוות יעקב אביהם כדי לקנות מזון. נלך לאורו של רש"י, המסביר מדוע בפסוק ג' נקראים האחים "אֶחָי יוֹסֵף" – ולא "בני יעקב": האחים מצטערים על מכירת יוסף ומתכננים, בזמן שירדו למצרים לקנות אוכל, לחפש את יוסף אחיהם ואף לפדות אותו תמורת כל סכום שידרשו מהם. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על נושא החרטה והחזרה בתשובה. ניתן לשאול את התלמידים כיצד לפי דעתם מרגישים האחים, כאשר הם רואים את ייסוריו של יעקב, הממאן להתנחם, ומכאן לנסות ולהבין את רצון האחים למצוא את יוסף במצרים ולפדותו.

נראה כי יעקב מסרב לשלוח את בנימין עם האחים. חשוב להדגיש לתלמידים ולרענן את זיכרונם, כי לאחר היעלמות יוסף, בנימין הוא הבן היחיד שנשאר מרחל, אשתו האהובה של יעקב, ולכן הוא שומר עליו.

האחים מגיעים למצרים. מכיוון שהם רוצים לחפש את יוסף, וכן מטעמי זהירות, הם לא נכנסים בשער אחד, אלא כל אחד מהם נכנס בשער אחר. הם מגיעים לפני יוסף. הוא מזהה אותם, אך הם לא מצליחים לזהות אותו מכיוון שהתבגר ונראה כמצרי. יוסף מאשים את האחים שבאו לרגל במצרים, וזו הסיבה בגללה הם נכנסו משערים שונים, אך האחים מנסים להסביר לו כי הם מחפשים את אחיהם האובד. יוסף אומר לאחים שכדי לדעת אם דבריהם אמת, עליהם להביא את אחיהם הקטן, שעליו סיפרו כי הוא נשאר בבית עם אביו. כדאי לדון עם התלמידים מהי הסיבה האמיתית, שבגללה רוצה יוסף שבנימין יגיע למצרים: האם הוא מעוניין שאחיו הצעיר יישאר איתו במצרים? או שהוא רוצה לבחון את האחים אם באמת שבו בתשובה שלמה והם מוכנים לדאוג לבנימין, שאינו אחיהם מאם?

יוסף אוסר את האחים ומשאירם בכלא שלושה ימים. האחים משוחחים ביניהם ומבינים, כי מה שקורה להם קשור למכירת יוסף. חשוב לדון עם התלמידים על לקיחת האחריות של האחים ועל הבעת החרטה שלהם. זו הזדמנות ללמד את התלמידים את המשמעות של לקיחת אחריות על מעשים, ואיך ניתן לעשות זאת. ניתן לבקש מתלמידים בכיתה לספר על מקרה, שבו לקחו אחריות על מעשיהם, ולשבח אותם על כך.

לבסוף משאיר יוסף רק את שמעון בכלא, ואת האחים משלח לביתם כדי להביא את המזון למשפחותיהם. הוא מצווה על עבדיו לשים את כספם של האחים בשקים המלאים מזון ומשלחם.

בדרך, במלון, מגלה אחד האחים את הכסף, והם מתחילים לדאוג. כאן המקום להפנות את תשומת לב התלמידים לכך שיוסף לא פוגע באחים, אלא משלחם בכבוד, ואינו נוקם בהם על מעשיהם. יוסף מבין כי זהו שלב בהתגשמות חלומותיו: החלום הראשון התקיים, שכן אחיו הגיעו למצרים והשתחוּו לו. עכשיו נותר שיתממש החלום השני, ובו תגיע כל המשפחה.

כשחוזרים האחים לביתם, הם מספרים ליעקב כי השליט המצרי האשים אותם בריגול, וכי הוא ביקש שיביאו את אחיהם הקטן, כדי שיידע שהם דוברי אמת. כשהאחים פותחים את שקיהם, הם מוצאים בשקים את כספם, ועכשיו עלולים להאשים אותם בגנבה. זו הזדמנות לדון עם התלמידים על הרגשות האפשריים שיכולים להתעורר אצל האחים: כעס או פחד. חשוב לדון עם התלמידים על תחושת הפחד: מתי הוא מתעורר ואיך ניתן להתמודד אתו. חשוב לתת תוקף לשלל הרגשות לצד דרכי התמודדות עמם. חשוב להסביר לתלמידים שיש מקום לפחד, אך אסור לתת לו לשתק אותנו, אלא ללמוד לחיות לצדו.

יעקב מסרב לתת להם את בנימין, כי הוא חושש שיקרה לבנימין משהו רע, והוא יאבד גם אותו.

כאשר נגמר האוכל בבית והרעב מתגבר, רוצים האחים לרדת למצרים. ראובן מנסה לקחת אחריות ואומר ליעקב שאם לא יחזיר את בנימין, הוא יכול להרוג את שני בניו. יעקב לא מקבל את הצעתו. חשוב להסביר לתלמידים את הסיבה, שבגללה דחה יעקב את הצעת ראובן – מכיוון שבני ראובן הם נכדיו וחשובים לו לא פחות מבניו.

פרק מג

פסוקים	הנושא
א-טו	יעקב מבקש מבניו לשוב למצרים לקנות אוכל.
טז-לד	האחים נפגשים עם יוסף.

בפרק נלמד את כל הדו-שיח בין יעקב לאחים. יעקב מבקש מהאחים לרדת בשנית למצרים, אך הם מסרבים. כדאי לדון עם התלמידים על הסיבות לסירובם. ניתן לעשות הצגה בכיתה, ובה תלמידים ינסו לשכנע את יעקב מדוע כדאי לו להסכים לשלוח את בנימין.

יהודה טוען כי השליט המצרי אמר, שהם יכולים לחזור רק אם יביאו אתם את אחיהם הקטן, ולכן אין טעם לרדת בלעדיו. נוהה את הבטחת יהודה – האומר ליעקב שהוא יהיה אחראי להחזיר את בנימין. חשוב לדבר עם התלמידים על נושא לקיחת אחריות ולהראות להם שכאשר יהודה לקח אחריות מלאה על בנימין, יעקב נעתר להפצרות.

יעקב מסכים שבנימין ירד עם האחים. הוא אומר לאחים להביא לשליט המצרי מ"זמרת הארץ" – מהדברים המשובחים שבארץ, שעליהם שמחים ואומרים זמרה, כפי שמביא רש"י בפירושו: "מזמרת הארץ – מתורגם מדמשבח [מהמשובח] בארעא [בארץ], שהכל מזמרים עליו". כמו כן אומר יעקב לאחים להחזיר למצרים את הכסף שמצאו בשקיהם. ניתן לדון עם התלמידים על הסיבה לשליחת המתנות, ונראה כי זו דרכו של יעקב לרכך את הצד שכנגד. נוהה עם התלמידים כי כך הוא נהג גם כלפי עשו אחיו.

כאשר מסבירים לתלמידים את הביטוי "זמרת הארץ", חשוב להסביר על השורש ז.מ.ר. – חתך. ניתן להרחיב ולהסביר כי זמר – שר, חתך את הצלילים בפיו והפך אותם למנגינות בחיתוך שפתיו.

חשוב לפתוח בשיחה עם התלמידים ולדון אתם: כיצד, לדעתכם, מרגיש יעקב לאחר שהאחים לוקחים את בנימין ויורדים אתו למצרים? ניתן לתת לתלמידים לכתוב תפילה, אילו הם היו נקלעים למצב דומה.

בהמשך הפרק נלמד על הגעת האחים למצרים ופגישתם עם יוסף. חשוב להדגיש בפני התלמידים כי האחים חוששים ומפחדים. הם חושבים שהובאו לבית יוסף כדי שיפגעו בהם. הם מסבירים לאחראי על בית יוסף כי החזירו את הכסף שמצאו בשקיהם, אך זה אומר להם שהכסף שמצאו הוא מתנה מאת אלוקיהם. כאשר מגיע יוסף הביתה, הוא יושב לאכול עם האחים. הוא שואל אותם מה שלום אביהם ואם עודנו חי. כשרואה יוסף את בנימין, הוא פורש לחדרו לבכות, כדי שהאחים לא יראו אותו בוכה. ניתן לברר עם התלמידים את פשר תגובתו של יוסף: מדוע הוא בוכה? האם מהתרגשות או מעצב?

כשחוזר יוסף, הוא יושב ואוכל עם האחים, ולבסוף אף מעניק להם מתנות, ולבנימין נותן את המתנה הגדולה ביותר. ניתן לדון עם התלמידים בסיבה לכך. חשוב להזכיר לתלמידים כי בנימין הוא אחיו של יוסף מאב ומאם.

פרק מד

פסוקים	הנושא
א-יז	תעלומת גביע הכסף.

בפרק ננסה לזהות עם התלמידים את תוכניתו של יוסף – כיצד לנהוג באחיו בנימין. הוא מבקש מהאחראי על ביתו למלא את שקי האנשים במזון רב ולשים את כספם בשקים. את גביע הכסף שלו מצווה יוסף לשים בשקו של בנימין. ניתן לעורר דיון עם התלמידים: מה מנסה יוסף לעשות? מדוע הוא מבקש לשים את הגביע בשקו של בנימין? נראה כי הוא בוחן אם האחים אכן תיקנו את דרכם ומוכנים לעזור ולדאוג לבנימין – אף שהוא מאם אחרת, בנה של רחל. כפי שמפרש האברבנאל על התורה, "עוד נשאר ספק בלבו האם היה להם אהבה עם בנימין, או אם היו עדיין שונאים את בני רחל אמו. ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בניסיון הגביע ולראות אם ישתדלו להצילו"; ואם יתברר לו שהם לא תיקנו את דרכם אלא יפקירו את בנימין לגורלו, יישאר בנימין אתו במצרים והוא ידאג לו.

זו ההזדמנות להרחיב עם התלמידים על כך שחזרה בתשובה שלמה היא כאשר מגיעים לאותו המצב כמו בזמן החטא, ומצליחים להתגבר ולא לחטוא. לכן בודק יוסף את אחיו: האם גם לבנימין הם יתייחסו באותו אופן שהם התייחסו אליו – ויהיו מוכנים שיילקח לעבדות – או שמא תיקנו את דרכם וחזרו בתשובה, ולא יהיו מוכנים לוותר על בנימין? ניתן לשאול את התלמידים מה, לפי דעתם, יקרה, להעלות את האפשרויות השונות, ובהמשך לקרוא את הפסוקים ולזהות כי האחים לוקחים אחריות: לאחר מציאת הגביע בשקו של בנימין חוזרים כולם למצרים ומוכנים להיות עבדים. כך מתגלה לנו כי הם אכן תיקנו את דרכם.

פרשת ויגש

פרק מד

פסוקים	הנושא
יח- לד	נאום יהודה בפני יוסף.

בפרק נלמד על נאומו של יהודה.

יהודה מפגין מנהיגות: הוא לוקח אחריות ופונה בנאום נרגש לשליט המצרי.

נחלק את הנאום לשלושה חלקים. בחלק הראשון, פסוקים יח-כג, חוזר יהודה על מה שכבר ידוע גם ליוסף: המפגש הראשון ביניהם. בחלק השני, פסוקים כד-כט, מספר יהודה על מה שהתרחש בכנען בבית יעקב. בחלק השלישי, פסוקים ל-לד, מתגלה יהודה בשיא תפארתו: הוא לוקח אחריות ומציע שהוא יהיה עבד במקום בנימין.

חשוב לשים לב ולהדגיש לתלמידים שיהודה לא מתווכח עם השליט המצרי לגבי גנבת הגביע. כדאי לדון עם התלמידים: מה הסיבה לכך? ניתן להסביר כי האחים מבינים שזה חלק מעונשם על מכירת יוסף, ולכן מטרתו של יהודה לנסות ולפנות ללבו של השליט המצרי, כדי שיסכים לשחרר את בנימין ויהיה מוכן לקבלו עבד תחתיו.

נספור עם התלמידים כמה פעמים קורא יהודה בנאומו לעצמו "עבדך": שמונה פעמים, כדי לתת כבוד לשליט המצרי. כמו כן הוא פונה ללבו של השליט המצרי ומנסה לגרום לו לרחם על האב, שעלול למות מצער אם בנו לא יחזור.

זו הזדמנות מצוינת לדון עם התלמידים על תכונות המנהיג ולרשום אותן על הלוח; וכן לפתח את נושא לקיחת האחריות על משימות שאנו נוטלים על עצמנו, ולראות כיצד יהודה מקיים את ההבטחה שהבטיח לאביו.

פרק מה

פסוקים	הנושא
א-טו	יוסף מתגלה לאחיו.
טז-כד	הזמנת פרעה את משפחתו של יעקב למצרים.
כה-כח	האחים חוזרים לכנען ומבשרים ליעקב כי יוסף חי.

בפרק נלמד על יוסף, המחליט להיחשף ולגלות לאחיו כי הוא יוסף. ניתן לדון עם התלמידים: כיצד מרגיש יוסף לפני התגלותו לאחיו? האם הוא חושש? מתרגש? על מה הוא חושב? כדאי לדון עם התלמידים על הסיבה לכך שיוסף מוציא את כל הנוכחים מהחדר בזמן שהוא מתוודע לאחיו. נלך לאורו של רש"י המסביר, כי יוסף לא רצה לבייש את האחים בפני המצרים על שמכרו אותו: "לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם".

זו ההזדמנות לראות את גדולתו של יוסף, המוחל לאחים מחילה שלמה וגומל להם טובה תחת הרעה שעשו לו; לדבר עם התלמידים על האיסור לנקום ולנטור; ולראות שנאסר מהתורה לא רק לנקום ולהחזיר לחבר רעה עקב רעה שהוא עשה לי, אלא אסור גם לשמור את השנאה בלב ולומר לחבר: "אני לא נוהג כמוך, ואף-על-פי שפגעת בי, אני לא אפגע בך".

נלמד על תגובת האחים. האחים המופתעים מפחדים מאוד מפני יוסף ולא מצליחים לדבר. יוסף מרגיע אותם ואומר להם, שהמעשה שהם עשו היה למעשה רצון ה'. הוא מסביר להם כי אלוקים ייעד לו כמה תפקידים: לאסוף מזון כדי שיהיה אוכל במצרים לכל מי שירעב; לדאוג שלאחיו ולמשפחותיהם יהיה מזון בשנות הרעב; ולהיות יועץ פרעה ולאחראי על כל ביתו.

יוסף מספר לאחיו שעברו כבר שנתיים של רעב, אך לפניהם עדיין חמש שנים נוספות. לכן הוא מבקש מאחיו למהר לכנען ולהזמין את אביו לבוא לגור עם משפחתו במצרים, והוא ידאג לכל פרנסתו. יוסף מחבק ומנשק את אחיו, ורק לאחר מכן הם מדברים אתו. ניתן לנסות לברר עם התלמידים: מה אמרו האחים ליוסף? והאם הם התנצלו בפניו? כמו כן ניתן לתת לתלמידים לכתוב בשם האחים מכתב התנצלות ליוסף.

בהמשך נלמד על הזמנת פרעה את יעקב ומשפחתו לגור במצרים. יוסף שולח עגלות ממצרים כדי להביא את הילדים והנשים, ומבקש מאחיו לא לריב זה עם זה בדרך חזרה לכנען. נלך לאורו של רש"י, המסביר שיוסף חשש שהאחים יריבו על דבר מכירתו: "היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר: על ידך נמכר, אתה סיפרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו". ניתן לעורר דיון עם התלמידים על הסיבות העלולות לגרום למריבה: מה עלינו לעשות כדי להימנע ולהתרחק ממריבות?

נסיים את הפרק בהגעת האחים לבית יעקב בכנען ובגילוי כי יוסף חי. נשים לב כי גם עכשיו מסתירים האחים מיעקב את הדרך שבה הגיע יוסף למצרים. ניתן לברר עם התלמידים מדוע לדעתם לא מספרים האחים את האמת ליעקב? ניתן להסביר כי דבר זה לא היה מוסיף דבר אלא רק גורע ולכן האחים לא יספרו זאת ליעקב עד יום מותו – גם לא על-ידי יוסף כדי לא לצערו.

פרק מו

פסוקים	הנושא
א-ז	התגלות ה' ליעקב וירידתו למצרים.
ח-כז	שמות בני ישראל היורדים למצרים.
כח-לד	פגישת יעקב ויוסף.

בפרק נלמד על ירידת יעקב למצרים. נראה כי יעקב חושש מפני הירידה למצרים. חשוב לברר עם התלמידים: מפני מה פוחד יעקב? ניתן להסביר, על-פי פירוש חזקוני, כי הוא פוחד לרדת למצרים, מכיוון שעל אביו יצחק אסר ה' לרדת למצרים ברעב. ניתן לקבל תשובות נוספות, כגון חשש להיטמע במצרים או חשש מהלא-נודע. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על נושא הפחד והחשש מדברים לא ידועים, ולהציע דרכי התמודדות עם פחדים אלו. נזהה עם התלמידים כי ה' מרגיע את יעקב ואומר לו שאין לו ממה לחשוש, כי ה' אתו, ובמצרים הוא יזכה להפוך לגוי גדול.

בהמשך הפרק נמנו היורדים למצרים. נזהה עם התלמידים את מספר היורדים: שבעים נפש.

בסוף הפרק נלמד על פגישת יעקב ויוסף. נראה כי יוסף בעצמו רותם את הסוסים למרכבה. נלך לאורו של רש"י, המסביר כי יוסף עשה זאת כדי להזדרז לפגוש את אביו. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על חשיבות מצוות כיבוד הורים. ניתן להשוות את המקרה גם לסיפור אברהם, המזדרז לקיים את ציווי ה' בפרשת העקדה – ממחר לחבוש את חמורו ללא עזרת נערו – ולהדגיש את חביבות קיום המצוות.

נראה כי המפגש מתואר במילים קצרות. ניתן להרחיב את הנושא עם התלמידים ולהעלות רגשות ותחושות, שלפי דעתם קרו במפגש המרגש. כן ניתן לעשות עם התלמידים בכיתה הצגה על הנושא.

פרק מז

פסוקים	הנושא
א-יב	יוסף מפגיש את משפחתו עם פרעה, ויעקב מברכו.
יג-כז	הרעב הכבד במצרים.

בפרק נלמד על הגעת יעקב ומשפחתו למצרים. יוסף מציג את אחיו לפני פרעה ומקבל את רשותו שיישבו בארץ גושן. בהמשך נפגש יעקב עם פרעה ומברך אותו. ניתן להסביר על-פי פירוש רש"י, כי ברכת יעקב היתה שהנילוס, ממנו מקבלת מצרים מים, יתברך ויעלה לקראת פרעה, וכך יושקו שדותיהם של המצרים, והם לא יצטרכו להתאמץ ולשאוב מים להשקיה. חשוב להזכיר לתלמידים כי הנילוס הוא מקור המים המרכזי שממנו מתקיימים במצרים. ניתן להביא לתלמידים תמונות או סרטונים של נהר הנילוס כדי להדגיש את גודלו ועוצמתו.

בהמשך נלמד על הרעב הכבד במצרים. נראה כי יוסף מוכר מזון ומלקט את כל הכסף מהמצרים. כשנשארו המצרים ללא כסף, קונה יוסף את כל הבהמות שלהם תמורת מזון שהוא נותן להם; וכשגם הבהמות אזלו, קונה יוסף את כל אדמת מצרים. חשוב לעמוד על הנקודה שיוסף לא מנצל את מעמדו כדי להתעשר, אלא קונה את הכול בשביל פרעה, ובעצם הופך את פרעה לשליט על המצרים: כל רכוש מצרים שייך לו, והמצרים הם עבדיו.

בהמשך הפרק נראה, על-פי פירוש רש"י, כי יוסף מעביר את המצרים מעיר לעיר, וכך הופך אותם לזרים בנחלתם החדשה, כדי שאֲחִיו לא ירגישו זרים במצרים. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על גדולתו של יוסף: למרות כל הרעה שספג מאֲחִיו, אין הוא נוטר להם טינה, אלא משתדל שיהיה להם טוב – אפילו במחיר העברת כל המצרים ממקום למקום.

נסיים את הפרק בעובדה שגם במצרים היה לכוהנים המצריים מעמד רם. הם קיבלו מפרעה מזון גם בשנות הרעב, וכך לא נאלצו למכור את רכושם ואת אדמתם.

פרשת ויחי

פרק מז

פסוקים	הנושא
כח- לא	יעקב מבקש להיקבר במערת המכפלה.

בפרק נלמד על בקשתו של יעקב להיקבר במערת המכפלה. נראה כי הוא מבקש זאת דווקא מבנו יוסף, שהיה המשנה למלך ויכול לעשות זאת.

יעקב פונה ליוסף ואומר לו: "וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֱמֶת". זו ההזדמנות לעמוד עם התלמידים על המושג **חסד של אמת** ולראות, על-פי פירוש רש"י, שזהו חסד שעושים עם המתים, והוא נקרא כך, מכיוון שעושה הטובה לא מצפה לתשלום גמול, שהרי המת לא יכול להחזיר טובה למי שגמל לו טובה. זה אכן חסד אמיתי, ולכן הוא נקרא **חסד של אמת**.

פרק מח

פסוקים	הנושא
א-כב	יעקב מברך את יוסף ובניו לפני מותו.

בפרק נלמד על ברכת יעקב ליוסף ולבניו.

נלמד כי יוסף מגיע לבקר את אביו החולה עם בניו. זו הזדמנות לחזור לדבר עם התלמידים על מצוות ביקור חולים וחשיבותה.

בהמשך מספר יעקב ליוסף על ההתגלות שהיתה לו בלון, שבה הבטיח לו ה' שייצאו ממנו קהל עמים. זו הזדמנות לחזור על ברכת הזרע שעוברת מהקב"ה לאברהם וממנו ליצחק ומיצחק ליעקב.

מכיוון שמאז לא נולדו ליעקב בנים, הוא מבין שבניו של יוסף ייחשבו כחלק מבניו שלו. נקודה זו חשובה להבהרה, מכיוון שבהמשך ייתקלו התלמידים בשבטים אפרים ומנשה – אך לא בשבט יוסף. זה אפוא המקום לתת הסבר לנושא.

נלמד על שיפול ידיו של יעקב ועל הברכה: "הַמְלִאךָ הַגָּאֹל אֶתִּי מִכָּל רָע יְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים, וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתִי, אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק, וַיִּדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ". זו ההזדמנות לזהות את הברכה ולהזכיר שאנו אומרים אותה בכל יום לפני השינה. זו גם ההזדמנות להסביר את משמעותה לתלמידים. נראה את הסברו של יעקב – כי אפרים הקטן, שממנו יצא יהושע בן-נון, יהיה גדול בחשיבותו ממנשה.

נסיים בברכת הבנים: "וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בָּךְ יְבָרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: יְשׁוּעָה אֱלֹקִים בְּאַפְרַיִם וּבְמִנְשֶׁה, שְׁבָה נוֹהֲגִים לְבָרֶךְ אֶת הַבָּנִים בַּלֵּיל שֶׁבֶת לִפְנֵי סְעוּדַת הַשָּׁבֶת.

פרק מט

ברכות יעקב לבניו לפני מותו.

נזהה עם התלמידים את ברכות השבטים, ונתאים אותם לציורים, שהפכו לסמלי השבטים ולדגליהם.

פרק נ

פסוקים	הנושא
א-יד	קבורת יעקב במערת המכפלה.
טו-כא	האחים חוששים שלאחר מות יעקב יפגע בהם יוסף.
כב-כו	מות יוסף.

בפרק נלמד על פטירת יעקב. יוסף מבקש מהרופאים לחנוט את אביו לאחר מותו. במצרים מתאבלים על יעקב במשך שבעים יום. יוסף מבקש רשות מפרעה לקבור את אביו בארץ כנען, כפי שביקש יעקב, ופרעה מסכים. מסע ההלוויה ממצרים יוצא מלווה במרכבות ופרשים. בגורן האטד עושים מספד גדול ליעקב, ולאחר מכן קוברים אותו במערת המכפלה כפי שביקש. לאחר הקבורה חוזרים כולם למצרים.

כדאי לראות עם התלמידים שלאחר מות יעקב חוששים האחים שיוסף ינקום בהם על שמכרו אותו. לכן הם אומרים לו שאביהם ביקש שימחל להם על חטאם, ומביעים את רצונם להיות לו לעבדים. כששומע זאת יוסף הוא בוכה, אך מרגיע את האחים ואומר להם: "וַיֹּאמְרוּ חֲשֹׁבְתָם עָלַי רָעָה – אֱלֹקִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה בַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיִית עַם רַב". חשוב להראות לתלמידים כי יוסף אכן מחל לאחים בלב שלם, והוא מבין כי הכול היה מאת ה' לטובה כדי לסייע לכולם בשנות הרעב; ולהראות להם את נושא הסיבתיות הכפולה בתנ"ך: "וַיֹּאמְרוּ חֲשֹׁבְתָם עָלַי רָעָה – אֱלֹקִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה".

נסיים את הפרק במות יוסף בגיל 110. לפני מותו מגלה יוסף לאחיו כי בעתיד יעלה ה' את ישראל ממצרים וייקח אותם לכנען. הוא משביע את אחיו כי כשיבוא יום זה ייקחו גם את עצמותיו לקבורה בארץ. זו ההזדמנות לדבר עם התלמידים על אהבת הארץ של יוסף ורצונו העז להיקבר בה.